

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

**ANALELE
BUcovinei**

ANUL XXI, 1/2014

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVIZUIREA CETĂȚENIEI EVREILOR DIN VAMA, JUDEȚUL SUCEAVA

ION CERNAT

Reviewing the Citizenship of Jews in Vama, Suceava County

(Abstract)

The author presents the history of the Jewish community of Vama. The Jews of Bukovina had a peculiar situation. The Austrian Empire had at the beginning an attitude of intolerance towards the Jews who moved from Galicia to the new territorial acquisition. It ended up though accepting and drawing them in the exploitation and control of the province, which 1862 became the Duchy of Bucovina. The Jews were used in Bucovina as a factor of germanisation, as they were German-speaking and most of them were educated. Even if they competed with the Germans in trades and industries, they were the most important allies in public activities. The author presents the evolution of the Jewish community of Vama, referring to how many of its members have received Romanian citizenship, how many have gone to other places or to other countries, how many have been deported or died in the deportation, as well as how many have settled down in other localities after their return from the Soviet Union.

Keywords: Jews, citizenship, Vama.

Teza junimistă exprimată de la tribuna Parlamentului de Titu Maiorescu, în 1876, potrivit căreia antisemitismul românesc este datorat, printre altele, nu în mod exclusiv, de incapacitatea autohtonilor de a produce o clasă de mijloc, justă în esență ei, implică atitudinea românilor față de îndeletnicirile burgheze, catalogate drept nerespectabile, atitudine care ne-a determinat să lăsăm descoperită nișă cu ocupările aducătoare de profituri, gol care a fost ocupat la noi, ca și la alții, de alogeni, evrei, în special, întreprinzători și fără complexe datorate unor restricții impuse de tradiții. Activi în domeniul economic, evreii n-au fost numai cârciumari, negustori și cămătari, cum îndeobște au fost văzuți și demonizați pentru asemenea practici „neonorabile”, ci au pătruns repede în

industrie și bănci, în administrație și peste tot unde au găsit o sursă de câștig¹. Evreii din România Mică, viitorul Regat, la fel ca și cei din teritoriile românești aflate sub stăpânire străină, nu au întârziat să ceară drepturi civile și politice care le-au fost refuzate dintr-un motiv întemeiat: teama de a pierde toate pozițiile și funcțiile de conducere, iar intervenția finanței evreiești europene, în cadrul Congresului de la Berlin (1 iunie – 1 iulie 1878), condiționând recunoașterea independenței României de acordarea unor drepturi pentru evrei, a iritat opinia publică românească care a simțit că i se forțează mâna.

O situație deosebită aveau evreii din Bucovina, unde stăpânirea austriacă, după ce, la începuturi, a avut o atitudine intolerantă față de evreii pătrunși în noua achiziție teritorială, din Galicia, a sfârșit prin a-i accepta și coopta în exploatarea și stăpânirea provinciei, devenită Ducatul Bucovinei, după 1862. În Bucovina, evreii au fost folosiți ca factor de germanizare, deoarece erau vorbitori de limbă germană, majoritatea erau școlariizați și, chiar dacă-i concurau pe germani în meserii și industrii, erau aliații de bază în activitățile publice².

Ce-au constatat românii care, desprinși din lumea satelor, după îndelungate privațiuni și după eforturi intelectuale de recuperare a rămânerii în urmă, aspirau spre ocuparea unor poziții sociale, funcții și posturi, considerate ca fiind de drept ale lor? Au constatat că marea majoritate a funcțiilor și posturilor sunt ocupate de străini, în special de evrei. Presa românească din Bucovina îi semnalează peste tot: în comerț, industrie și administrație, în justiție, în sănătate (doctori și farmaciști), în presă, în școală, ca elevi și ca profesori, în tot locul³. În condițiile în care evreii reprezentau, în 1910, numai 12% din populația Bucovinei, aproape de la sine a prins rădăcini teoria lui *numerus clausus* pătrunsă și în programele politice ale partidelor și mișcărilor de extremă dreaptă, fără însă să fie emanația lor. Primul Război Mondial, prin urmările sale, lăsa impresia, în opinia publică românească, că războiul se purtase pentru ca minoritarilor să li se recunoască drepturi și libertăți la care nici nu se puteau gândi înainte de război. Ideea proporționalității în școli, facultăți, posturi și funcții nu era nouă, cel puțin în Bucovina, exprimând cerința ca locurile ocupate să fie în concordanță cu ponderea etniei în structura populației.

¹ Vezi Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-european*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2004; Ioan Stanomir, *De două mii de ani*, în „Idei în dialog”, București, anul II, nr. 5 (8), mai 2005, p. 33–34; Alexandru Florin Platon, *Denigrarea prin corp ca expresie a diferenței. Cazul alterității iudaice cu un exemplu românesc de transfer simbolic*, în vol. *In honorem Ioan Ciupercă. Studii de istorie a românilor și a relațiilor internaționale*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007, p. 515–528.

² Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, 1774–1862. De la administrația militară la autonomia provincială, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 167–169.

³ Vezi „Revista politică”, Suceava, colecția din anii 1888–1890; Iorgu G. Toma, *Justiția în România*, Cernăuți, 1928; Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate*, Iași, Editura Pim, 2004, p. 44, 233.

În anul 1923, când nu putem vorbi de extremă dreaptă în Vama, o delegație de reprezentanți ai comunelor din județele Bucovinei a mers la București, la primul-ministru, I. I. C. Brătianu, care, însă, a primit în audiență câțiva fruntași, unul dintre aceștia fiind Nicolae Lucanu din Vama, care lasă niște însemnări despre acest eveniment⁴. Or, tocmai Nicolae Lucanu, care nu lasă, din însemnările sale, să se vadă că ar fi fost un antisemit sau, mai bine zis, era antisemit numai „cât trebuie și să stă bine”, are curajul să-i spună primului ministru să aplice *numerus clausus*, la care I. I. C. Brătianu nici nu i-a răspuns.

În perioada interbelică are loc trecerea de la antisemitismul declarativ la antisemitismul agresiv, în vorbă și faptă, ajungând, în condițiile politice determinate de criza economică din anii 1929–1933 și de regimul de autoritate monarhică, la vârfurile puterii, ca politică de stat. Se spune că măsurile discriminatorii luate de Carol al II-lea împotriva evreilor ar fi fost determinate de intenția, în condițiile izolării României pe plan extern, de a se apropia de Germania nazistă. Să observăm că acest factor extern nu este determinant. Condițiile erau „coapte” în interior, unde are loc o transformare a antisemitismului, în sensul că din practică individuală devine doctrină de partid (L.A.N.C. și Garda de Fier) și, apoi, politică de stat. Acum evreul devine responsabil de toate relele și, ca victimă, poate fi reprimat, deoarece s-a indus în conștiința majorității că el este dușmanul din interior, el este crâșmarul care otrăvește pe țăran, el, cămătarul, care scoate gospodăria țărănească la vânzare, el, negustorul, care acaparează la prețuri mici produsele muncii țăranului și, peste toate, el poartă stigmatul ancestral: deicidul și infanticidul ritual. Pe de altă parte, nu toate învinuirile aduse evreilor erau lipsite de suport real: intrarea ilegală în țară, în timpul Primului Război Mondial și după, a multor evrei care și-au făcut repede un rost în noua țară și, alt fapt de netăgăduit, constă în acordarea de împrumuturi cu dobânzi de până la 30%. În primul caz, aflăm că în 30 mai 1919, numai în județul Câmpulung erau 222 de străini, dintre care 67 de evrei, iar în Vama, conform unui *Tablou de străinii domiciliați în comună*, sunt trecute 26 de persoane de diverse etnii⁵. În „Monitorul Bucovinei”, Cernăuți, nr. 53, 10 septembrie 1920, guvernul local, prin Secretariatul General de Interne, publică o *Ordonanță*, prin care, la art. 1 se spune: „Oricine nu poate face dovada că este cetățean român se consideră de străin și este îndatorat ca în termen de 8 zile de la sosirea sa în Bucovina, să se prezinte prefectului județului în care se stabilește pentru a obține un bilet de liberă petrecere”⁶.

În ceea ce privește împrumuturile de la băncile aflate în proprietatea evreilor, primite de locuitorii din Vama în timpul și anterior crizei economice din 1929–1933, care trebuiau lichidate ca datorii agricole, aflăm dintr-o adresă a Primăriei orașului Vama către Prefectura județului Câmpulung, din 15 mai 1934,

⁴ Nicolae Lucanu, *Carte de însemnări*, manuscris aflat în posesia familiei.

⁵ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Suceava (în continuare se va cita S.J.A.N.S.), Fond *Prefectura Câmpulung*, Dosar 1/1918.

⁶ *Ibidem*, f. 96.

că Vama are 1 250 capi de familie. Dintre acestia, 500 au făcut declarații la Judecătoria Mixtă Vama, circa 50 la Tribunal. Până la 560 de capi de familii au avut datorii mici pe care le-au lichidat, parte n-au avut deloc. Numărul capilor de familie evrei este de 80. Circa 50–60 au aranjat chestiunea datoriilor prin învoială, iar restul de 1–2% n-au făcut declarații⁷.

Anterior rezolvării datoriilor agricole prin intervenția statului, celor care contractaseră împrumuturi și n-au putut plăti ratele și dobânzile, li s-a scos la licitație averea lor mobilă și imobilă de către cămătarii evrei, ceea ce a produs mare agitație printre locuitorii datornici, care au fost organizați de către mișcările de extremă dreaptă în Liga contra cametei.

„În rândul populației, ni se spune într-un raport al agentului de siguranță din Vama, domnește o ură mare contra evreilor [cămătari, n. a. – I. C.], nu numai din cauza datoriilor mari, ci și ca urmare a propagandei antisemite făcută de reprezentanții Ligii Apărării Național Creștine (A. C. Cuza) și ai Gărzii de Fier⁸ (Corneliu Zelea Codreanu). Toate nemulțumirile acumulate în anii crizei au fost ușor canalizate spre elementul evreiesc de către agitatorii de dreapta veniți în Vama din județ, pentru a agita spiritele în cadrul întrunirilor, mitingurilor și marșurilor, când s-a ajuns la ciocniri cu poliția”⁹. Într-un raport al prefectului județului Câmpulung către Directorul Ministerial – Cernăuți, din 28 iulie 1930, se arată cauzele nemulțumirilor: 1) Lipsa de lucru (șomaj exagerat); 2) Neputința de a plăti datoriile, care a dus la revolta contra cametei usurpatoare; 3) Execuțiile silite¹⁰.

Legislația rasială antisemită din timpul regimului de autoritate monarhică a lui Carol al II-lea, în condițiile în care mișcarea legionară fusese decapitată, iar monarhul era în relații de afaceri cu oligarhia financiară și industrială evreiască, pare de neînțeles numai dacă facem abstracție de guvernarea Goga-Cuza (27 decembrie – 10 februarie 1938), care declanșează legislația discriminatorie antisemită, prin *Legea de revizuire a cetățeniei evreilor*. Legislația antievreiască, inițiată de Carol al II-lea și continuată de regimul Antonescu până în 1944, a început cu *Decretul lege privitor la statutul juridic al evreilor și la oprirea căsătoriilor între români și evrei*¹¹.

Sunt stabilite prin lege criteriile care defineau calitatea de evreu, împărțite în categorii, cu drepturile, restricțiile și interdicțiile impuse cetătenilor evrei. Legea stabilea trei categorii de evrei: I – evreii veniți în România după 1918; II – evreii naturalizați individual până la 30 decembrie 1918 sau cei naturalizați colectiv pentru participarea la Războiul de Independență din 1877; cei care au fost naturalizați în

⁷ Ibidem, Dosar 63/1934, f. 214.

⁸ Ibidem, Dosar 31/1930–1933, f. 26 (*Raportul agentului de siguranță Leonte Lateș din Vama*).

⁹ Ibidem, f. 54 și f. 59.

¹⁰ Ibidem, f. 166.

¹¹ Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940–1944. Studii*, București, Editura Hasefer, 2001, p. 37; idem, *Studiu introductiv*, în vol. *Ebreii din România între anii 1940–1944*, vol. I, *Legislația antievreiască*, București, Editura Hasefer, 1993, p. XXXIV.

Dobrogea prin legile din 1879, 1909 și 1912; cei care au luptat în prima linie în războaiele României, cei răniți, decorați, cei citați cu ordin de zi pentru bravuri, urmașii celor căzuți în războaiele României și urmașii evreilor menționați la categoria a II-a; III – evreii încetăteniți prin legile din 1919, recunoscute prin Constituția din 1923, în care intrau majoritatea evreilor din România¹².

La cererea Ministerului Justiției, Direcția judecătorie, cu ordinul nr. 838, din 11 ianuarie 1938, Prefectura județului Câmpulung Moldovenesc, Serviciul Administrativ, cu adresa nr. 420/1938 din 17 ianuarie 1938, cere primăriilor din județ să înainteze de urgență, în cel mult trei zile, un tablou numeric cu evreii cărora li s-a recunoscut cetățenia română, potrivit legii pentru dobândirea și pierderea naționalității române. Se atrage atenția ca, pentru întocmirea *Tabloului*, primăriile să se folosească exclusiv de registrul de naționalitate, prevăzut în articolul (a se vedea paginile următoare) 53 al *Regulamentului privitor la constatarea naționalității române*. De asemenea, se specifică întocmirea unei liste speciale cu cei înscrisi ulterior, pe baza unei hotărâri judecătorești¹³.

Primăria comunei urbane Vama reușește să realizeze situația cerută; în 28 ianuarie 1938 o înaintează Prefecturii Câmpulung, iar un exemplar este afișat „pe tabla neagră a Primăriei, în vederea revizuirii cetățeniei, conform Decretului-lege publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 18, din 22 ianuarie 1938”, după cum aflăm dintr-un proces-verbal din 3 februarie 1938, semnat de Constantin Mihalache, președintele comisiei interimare a orașului Vama¹⁴. De asemenea, Primăria Vama, înaintează o copie de pe *Tabloul de naționalitate și Judecătoriei Mixte Vama*, pentru clarificarea situație juridice a cetătenilor, etnici evrei, din localitate¹⁵.

Redăm mai jos conținutul *Tabloului*, care este departe de a fi complet și fără greșeli, în ideea de a contribui la istoria comunității evreiești din Vama, a vechimii și a numărului acestei etnii, număr care, cu excepția recensămintelor realizate de stăpânirea habsburgică în Bucovina și a recensământului românesc din 1930, rămâne mereu controversat. Pe baza *Tabloului de naționalitate* se poate face o comparație între numărul și numele capilor de familie înscrise și cele conținute în alte lucrări, ale căror autori au folosit ca surse de informare memoria individuală¹⁶ și colectivă a supraviețuitorilor deportați în Transnistria între anii 1941, 1943 și 1944. Cel care furnizează informații despre comunitatea evreilor din Vama, Itzchak Isidor Merdler, se află pe *Tabloul de naționalitate* la nr. 100 (Merdler Isak), ca și cum ar fi fost cap de familie, când, în realitate, el avea, în 1938, 8–10 ani (nu este trecut cu anul nașterii).

¹² Ibidem, p. 28–41.

¹³ Arhiva Primăriei Vama, Dosar 4/1938: *Relativ la revizuirea cetățeniei evreilor. Ordine și instrucțiuni*, f. 2.

¹⁴ Ibidem, f. 6, 8.

¹⁵ Ibidem, f. 7.

¹⁶ Veronica Bârlădeanu (redactor), *Viața și martirul evreilor din Câmpulung. Bucovina*, vol. I, București, Tipografia Cicero, Media Holding, 1998. În această lucrare, Itzchak Isidor Merdler vorbește despre comunitatea evreilor din Vama (p. 81–88).

Tablou nominal de numele și prenumele evreilor înscriși în registrul de naționalitate al comunei urbane Vama, întocmit potrivit legii publicate în „Monitorul Oficial”, nr. 18, din 22 ianuarie 1938

Nr. crt.	Numele	Anul nașterii
1.	Adelstein Feiver	1865
2.	Adler Moritz; soția: Mariem, copii: Brunno	1892, 1923
3.	Alper Aron; soția: Saly; copii: Dora, Herman, Frima, Jetti, Clara, Eugenia, Relika	1885, 1890, 1903?, 1905, 1907, 1909, 1910, 1914, 1915
4.	Alper Hermman	1903
5.	Alper Michael; soția: Wittye; copii: Clara	1869, 1878, –
6.	Adler Golde Mendel	1871
7.	Berl Israel David; soția: Ester; copii: Toni, Gusta, Saly, Rosa	1879, 1881, 1904, 1912, 1913, 1911
8.	Bernfeld Chaim	1892
9.	Bernfeld Leisser; soția: Rifca; copii: Isidor	1861, –, 19 ani
10.	Bernstein Wolf; soția: Brauer n. Werner; copii: Nessie Frige	59 ani, –, 1912
11.	Bittkower Berl; soția: Susel; copii: Gusta, Rubin	55 ani, 54 ani, 1904, 1911
12.	Bittkower Malka Rosa	1897
13.	Bittkower Moses	1900
14.	Bittkower Zitta	1902
15.	Burg Iosef; soția: Yetti	44 ani, 43 ani
16.	Bercovicz (fost Senderovici Meier); soția: Yetti	1899, 1907
17.	David Chaime; soția: Rosa	1858, 51 ani
18.	David Channe	54 ani
19.	David Hersch; soția: Marianne; copii: Theresie	1856, 1860, 1904
20.	David Lauser; soția: Rosa	1853, 1851
21.	David Mendel; soția: Toni; copii: Ernest, Elesa, Mitzi, Margareta	1878, 1888, 1904, 1908, 1909, 1913
22.	David Michael; soția: Hami	1896, 1901
23.	Drukmann Sabina; copii: Gisela, Malli	1871, 1904, 1908
24.	Eisenkraft Isak; soția: Pesie; copii: Iosif Max	1896, 1900, 1923
25.	Eisenkraft Malka Riva	1901
26.	Eisenkraft Moses; copii: Ettel, Dora, Iente Perl	1865, 1905, 1910, 1911
27.	Eisenkraft Rachel Lea	1892
28.	Eisenkraft Samuel; soția: Chamma	1891, 1897
29.	Eisenkraft Ziri	1889
30.	Engler Frimme Hudie	1900
31.	Engler Nussen; soția: Ester; copii: Hermann	1863, 1870, 1904
32.	Engler Samuel	1904
33.	Feldhammer Abraham; copii: Fany	1880, 1909
34.	Feldhammer Perl Ludwig	1883
35.	Feldhammer Chiam Asirel; soția: Mariem; copii: Moses, Ema	1866, 1866, 1920, 1924
36.	Feldhammer Getzel; soția: Taube	1862, 1867
37.	Feldhammer Gisela a Simeon; copii: Rosa, Efroim	1866, 1910, 1912
38.	Feldhammer Hers; soția: Ettel	1863, 1865
39.	Feldhammer Iacob a Azig; soția: Fany-Singer	1863, 1865
40.	Feldhammer Solomon; soția: Chame; copii: Bertha, Leon	1877, 1884, 1909, 1910
41.	Feldstein Aron; soția: Rebeica; copii: Bluma, Lajos	53 ani, 40 ani, 20 ani, 1914
42.	Feldstein David	72 ani
43.	Feldstein Iosef; soția: Rosa; copii: Eva	48 ani, 39 ani, 1907
44.	Feldstein Gusta	1896
45.	Feldstein Perl	24 ani
46.	Frenkel Anna	1898

(continuare)

47.	Frenkel Iacob; soția: Reghina	68 ani, 1861
48.	Frenkel Bernhard	1888
49.	Flaischer, fost Frischlender Mendel; soția: Fiege-Rifca; copii: Aron	1893, 1893, 1921
50.	Flaischer Malka	—
51.	Gerber Iosef; soția: Clara; copii: Lotti, Lolca, Hermann	54 ani, 46 ani, 19 ani, 17 ani, 13 ani
52.	Flaischer Maliza	—
53.	Glukstern Abraham Hersch	1885
54.	Glukstern Chaim; soția: Chame-Hudie; copii: Sidonia	1883, 1888, 1913
55.	Glukstern Laiser Wolf; soția: Cheve	1852, 1855
56.	Glukstern Moses	1896
57.	Glukstern Rosa	1900
58.	Goldringher Iacob; soția: Eva	1859, 1860
59.	Goldringher Grette	24 ani
60.	Goldringher Lotti	38 ani
61.	Gross Amalia a Carol	1859
62.	Huttmann Beruhard	1900
63.	Huttmann Bernhard; soția: Silvia	1893, 1900
64.	Huttmann Bertha Israel	73 ani
65.	Huttmann Bertha; copii: Fany, Carol	44 ani, 1904, 1911
66.	Huttmann Mendel; soția: Feige Reisie	1863, 1868
67.	Dr. Huttman Moses; soția Malka; copii: Silvia	1883, 1880, 1916
68.	Huttmann Pepie	58 ani
69.	Huttmann Rosa a Selig	1886
70.	Hundert David; soția: Maria; copii: Gisella, Jemie	46 ani, 36 ani, 12 ani, 4 ani
71.	Kolkstein Isak; soția: Rifka	71 ani, 70 ani
72.	Katz Anna a Samuil	1894
73.	Katz Bliane Ginttel	1902
74.	Katz Israil	1897
75.	Katz Littmann	1896
76.	Katz Malie	1889
77.	Katz Mandela a Samuil	1900
78.	Katz Moses Chaim	1895
79.	Katz Samuil; soția: Jerente; copii: Isak	1860, 1865, 1907
80.	Kinsbrumer Sara Efraim	1872
81.	Kinsbrumer (fost Feiner Franim)	1901
82.	Dr. Korber Isidor; soția: Resie; copii: Teodor, Berthold	1888, 1892, 1918, 1920
83.	Kreindler Josefine	1896
84.	Kreindler Martin	1878
85.	Kreindler Oskar; soția: Amalia; copii: Hermann Artur	1869, 1878, 1911
86.	Kreindler Aurora	67 ani
87.	Laufer Reisel	—
88.	Laufer Amelie	—
89.	Laufer Ruchel	—
90.	Laufer Feivel; soția: Schneidel Ruchel; copii: Israel, Alexander	1885, 1884, 1912, 1917
91.	Merdler Hersch; soția: Ana; copii: Iacob, Maria, Filip, Fanie, Elias	1866, 1873, 1906, 1908, 1910, 1912, 1916
92.	Meltzer Mayer; soția: Rosa; copii: Malvina, Simion, Rubin	—
93.	Meltzer Samuil; soția: Metta; copii: Malvina, Bertha, Pincas	1916
94.	Merdler Samuel; soția: Frieda; copii: Dorote	1886, 1894, 1924

(continuare)

95.	Merdler Abraham; soția: Cheie–Rosie	—
96.	Merdler Cilli a Moritz	1896
97.	Merdler Cilli Nety	1893
98.	Merdler Jannete	1878
99.	Merdler Isak	—
100.	Merdler Iacob	1897
101.	Merdler Markus	1900
102.	Merdler Samuil; soția: Charlotte; copii: Hariette Cilli, Kelmann, Eleonora, Iacob, Hermann, Isidor, Saul Moritz, Betti	1875, 1878, 1904, 1903, 1906, 1908, 1911, 1914, 1918, 1922
103.	Muhlard Hersch; soția: Bertha	1893, —
104.	Muhlard Joel	1902
105.	Muhlard Mensche; soția: Emma	1881, 1899
106.	Muhlard Moses; soția: Martha; copii: Ida	—
107.	Muhlard Rebeica	1897
108.	Muhlard Sofia	1899
109.	Meltzer Lotte a Pinkas	—
110.	Merdler Isidor; soția: Anna	1880, 1887
111.	Neumann Hermann; soția: Chaie; copii: Judith	1885, 1900, 1923
112.	Neghea Albrecht; soția: Rosa; copii: Saly	1891, 1896, 1917
113.	Pasternak Hermann	1900
114.	Pasternak Melech; soția: sara	1896, 1893
115.	Pasternak Resel; soția: Rosa; copii: Frieda	—, —, 1908
116.	Pressner Daniel	1900
117.	Pressner Moses; soția: Jetti; copii: Metta, Bruno	1873, 1878, 1904, 1911
118.	Pressner Solomon; soția: Gisela	1898, 1899
119.	Rapaport Nuchen; soția: Branne; copii: Arnold	1868, 1857, 1912
120.	Rossner (Sand Iacob)	—
121.	Rossenbaum Iacob; soția: Sofia	1971, 1870
122.	Rubner Lotti; copii: Hersch Leib, David	—, 1911, 1912
123.	Rubner Mali	1855
124.	Rubner Taube	1880
125.	Rosenhek Iacob	1903
126.	Rosenhek Liba	1900
127.	Rosenhek Moses; soția: Lotti	1862, —
128.	Sand Isak; soția: Dora	1899, 1899
129.	Sand Israil; soția: Gusta	—
130.	Schapira Artur a Chaim	1894
131.	Schapira Blima a Kalmann	1853
132.	Schapira David	1899
133.	Schapira Fani a Chaim	1892
134.	Schapira Hermann	—
135.	Schapira Ida a Chaim	1897
136.	Schapira Jetti a Chaim	—
137.	Schapira Isak; soția: Rosa; copii: Regina, Iosif	1878, 1881, 1910, 1913
138.	Schapira Idel	1873
139.	Schapira Marcus; soția: Anna; copii: Dionisie	1867, 1869, 1905
140.	Schapira Mordko a Abraham Chaim	1896
141.	Schapira Rosa a Chaim	1901
142.	Schapira Saul Chaim	1899
143.	Schapira Simon Kalman; soția: Sali; copii: Lyia Alma	—

(continuare)

144.	Schlegel Antschel; soția: Malke Taube; copii: Feivel, Jetti, Leiser, Pepi	1877, –, 1904, –, –, –
145.	Schlegel Chaim Bar	–
146.	Schegel Clara	–
147.	Schegel Hermann	–
148.	Schegel Jetti	–
149.	Schwartz Chaim	1893
150.	Schwartz Hersch; soția: Anna; copii: Jackob, Maria, Filip, Fany, Elias	1886, 1873, 1906, 1908, 1910, 1912, 1916
151.	Seidenstein Heinrich; soția: Sali	1864, –
152.	Seidenstein Max	1894
153.	Sbriseher Toni	–
154.	Silbenstein Samuel; soția: Iolanda	1881, 1884
155.	Schapira Max; soția: Iolanda	1887, 1890
156.	Schapira Solomon; soția: Clara; copii: Walter	1893, 1903, 1924
157.	Schapira Pinkas Kalmann; soția: Fanty; copii: Ulrike	1899, 1899, –
158.	Spindel vel Bach; Mendel Jacob Hersch; copii: Lea Sitte, Sara, Mattel Breina	–, 1886, 1910, 1916, 1921
159.	Schwartz Hersch; soția: Rifka; copii: Chaim, Jetti Rachel, Abracham, Pesach, Nchire, Maria	1855, 1881, 1898, 1900, 1918, 1915, 1920, 1921
160.	Saltzberber Samuel	1877
161.	Tabac Bruha recte Rerta	1857
162.	Than fost Stern Marcus	1897
163.	Than fost Stern Moses	1899
164.	Than fost Stern Berta	1922
165.	Tabac Herman; soția: Erna; copii: Ruth	1891, –, –
166.	Than Pessie; copii: Marcus	1871, 1897
167.	Vogelfengher Hersch; soția: Malvina	1896, 1896
168.	Vogelfengher Ida; soția: Channe; copii: Mina	1870, –, –
169.	Vogelfengher Jacob	1901
170.	Vogelfengher Marcus	1899
171.	Vogel Lotti a Mayer; copii: Sami (Samuil)	–, 1911
172.	Weiningher Chaim; soția: Rosa; copii: Isak, Osias, Solomon, Dora	–, –, 1904, 1907, 1909, –
173.	Weiningher Sine Chaine	1903
174.	Wechsler Adolf	1850
175.	Wengher Samuel david	1900
176.	Wurm Sara	1897
177.	Wurm Henie	1898
178.	Wurm Rifka	1860
179.	Wengher Marie David; copii: Maria, Saly, Netti	–
180.	Ziegler Solomon; soția: Anna; copii: Mayer	1876, –, –
181.	Ziegler Marien Perl; copii: Frime, Sara, Isah, Jakob Ionnas	1878, 1902, 1904, 1906, 1903
182.	Zigher Cilli	1902
183.	Sand Abraham	1880
184.	Sand Iossel	–
185.	Than Iosef, fost Stern	1905
186.	Laufer Scheindel Milke	–
187.	Hellingher Moses; soția: Iecheved; copii: Samuel, Bernhard, Sara	1897, 1898, 1920, 1921, 1923

(continuare)

188.	Sand Fulie; copii: Abraham Berl, Bela, Marien Ester, – Rachel Lea, Solomon Isac, Osias	–
189.	Dermer Abraham	1914
190.	Frenkel Samuel	1887
191.	Eengher Mendel Iossel	1894

Prezentul tablou nominal se certifică de noi pentru exactitate.

Vama, la 28 ianuarie 1938

Președintele Comisiei interimare, Secretar.

Pe data de 5 februarie 1938, Primăria Vama completează *Tabloul de naționalitate* cu un *Supliment I*, opt capi de familie, patru soții și trei copii, în total 15 persoane¹⁷:

Nr. crt.	Numele	Anul nașterii
1.	Braier Berl	1857
2.	Braier Ionnas	1893
3.	Braier Minea	1898
4.	Neumann Josef; soția: Dobrița	–
5.	Neumann Sigmund; soția: Trieda; copii: Arthur, Alexandru	1877, 1891, 1912, 1915
6.	Singer Moses	1898
7.	Singer Moses; soția: Chaie; copii: Pina	1872, –, –
8.	Schwartz Arnold a Iacob	1882

Pe data de 18 februarie 1938, Primăria înscrie, într-un *Supliment II*, alți patru capi de familie în registrul de naționalitate¹⁸:

Nr. crt.	Numele	Anul nașterii
1.	Münz Adolf	1901
2.	Münz Josef	1903
3.	Münz Isak cu soția Ettel	1857
4.	Münz Mina	1876

Ce observăm la o analiză mai atentă a *Tabloului de naționalitate*, care cuprinde (ar fi trebuit să cuprindă) pe toți evreii din Vama? În primul rând vedem că marea majoritate a celor înscriși în tablou sunt născuți în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, unii chiar la mijlocul acestui secol, fără să putem preciza că toți s-au născut în Vama, însă, cu siguranță, sunt și dintre cei care, prin părinții și bunicii lor, stau la baza comunității evreiești din Vama. Este adevărat că primii evrei în Vama sunt veniți după instalarea stăpânirii habsburgice asupra nord-vestului Moldovei, numit apoi Bucovina¹⁹, dar aşezarea lor în număr mai mare a

¹⁷ Arhiva Primăriei Vama, Dosar 41/1938, f. 20.

¹⁸ Ibidem, f. 68.

¹⁹ Vezi Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie al satului Vama. Studii și schițe monografice*, ediția a II-a, Iași, Editura Pim, 2009, p 123 și urm.

început în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind legată, în principal, de dezvoltarea economică a localităților de pe valea râului Moldova. Un exemplu concluziv îl reprezintă orașul Gura-Humorului, care, „în jurul anului 1840 [...], devine un târg foarte frecventat, oferind, astfel, posibilități de câștig. Din acel moment, numărul evreilor a crescut în fiecare an. În 1873, existau deja în localitate 800 de locuitori evrei”²⁰. Probabil că și în Vama, după 1840, s-au aşezat mai multe familii de evrei, numărul lor crescând suficient de mult până în 1874, pentru ca Primăria târgului Vama, prin primarul Gavril Toma, să le aprobe o suprafață de teren pentru cimitir. Faptul este consemnat, cu unele accente critice, de către cronicarul Vamei, cantorul Nicolae Lucanu, care-l acuză pe primarul Gavril Toma nu numai că a dat loc de cimitir pentru evrei, dar că a deschis calea evreilor înstăriți să cumpere, de la cetățenii săraci și neștiutori, drepturile de pădure, numite drepturi de servitut²¹.

Până la recensământul austriac din anul 1890, nu știm cu exactitate numărul evreilor din Vama; atunci au fost înregistrate 501 persoane, apoi, la recensământul din 1910, au fost înregistrate 618 persoane. La recensământul din 1930 au fost înregistrați 392 de evrei²², numărul lor crescând în opt ani la 426, după cum arată *Tabloul de naționalitate* întocmit de Primăria Vama, creștere care poate fi datorată sporului natural, deși în *Tablou* este înregistrat un singur copil cu vîrstă de 4 ani, născut în 1934, cu prenumele Jemie, în familia Hundert David și Maria. De regulă, se vorbește despre evrei, în general, cei din Vama nu sunt excepție, că formau o etnie bogată, bine ancorată în toate sectoarele economice și slujbele aducătoare de venituri. În parte este adevărat și sunt prea multe mărturii și documente ca să infirme cele susținute în epocă de către partide, mișcări politice, persoane particulare, toți cei care nutreau sentimente antisemite. Așa cum am mai arătat²³, nu toți evreii erau industriași, comercianți sau meseriași, mulți evrei din Vama erau săraci, duceau o viață modestă, împărtășeau soarta celor mulți și tocmai acești evrei săraci se manifestau împotriva coreligionarilor care ocupau poziții economice de frunte. Memoriul adresat Prefecturii Câmpulung, în 13 iunie 1931 și semnat de 49 de evrei săraci din Vama, ne dă posibilitatea să vedem și cealaltă față a comunității evreiești din Vama: „Noi mai jos iscăliți, locuitori de religie mozaică din Vama, județul Câmpulung, cetățeni români, vă aducem următoarele la cunoștință: conform Legii Cultelor, s-a înființat și în orașul Vama o comunitate ebraică. În acest oraș este o populație de cam 100 locuitori [capi de familie, n. n. – I. C.] cu drept de a exercita drepturile cetățenești. Locuitorii evrei din această localitate sunt fără avere și mulți nu-și pot câștiga

²⁰ Georg Geib, *Istoria unui mic oraș. Studiu monografic al localității Gura Humorului (1774–1940)* (I), în „Analele Bucovinei”, București, anul XVI, nr. 2, 2009, p. 271–275.

²¹ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, p. 353; Nicolae Lucanu, *op. cit.*

²² *Ibidem*, p. 353, p. 271–275.

²³ Ion Cernat, *O comunitate etnică dispărută: evreii din Vama*, în „Crai nou”, Suceava, 11 octombrie 2010 (I), 12 octombrie 2010 (II), 13 octombrie 2010 (III).

nici cele trebuincioase traiului, aşa că întreținerea reprezentanților comunității nu poate fi suportată de ei. N-am dorit înființarea unei comunități și nici nu am fost întrebați, ci fără stirea noastră ne-am găsit în fața unui lucru gata, de care nu avem nevoie, deoarece fiind sărmani nu avem cu ce întreține un rabin, aşa că [...] rugăm desființarea comunității israelite din Vama”²⁴. După ce comitetul ales este învinuit de nereguli, inclusiv în legătură cu mânuirea banilor, se face precizarea că „toate registrele și cărțile se poartă nu în limba statului, românească, pe care o înțeleg toți [...], ci în limba ebraică pe care mulți nu o cunosc [numai 169 de persoane cunoșteau limba idiș, potrivit recensământului din 1930; limba ebraică nici nu este amintită, n. n. – I. C.] și nu se poate controla ce este trecut în ele”²⁵. Ce este mai grav decât încasarea unor taxe în mod abuziv este că „din aceste cauze se face politică și se trece la ceartă în loc de rugăciune, se ajunge în templu la bătăi”²⁶. Să reținem că existența unei comunități este legată de prezența unui rabin în mijlocul credincioșilor și sub acest aspect locuitorii evrei din Vama nu formau o comunitate, fiind o filială a comunității din Câmpulung. Pentru nevoile comunității din Vama a fost angajat un haham și o altă persoană care ținea rugăciunile sâmbăta și de sărbători²⁷. În Vama au fost două sinagogi: cea veche, de la începuturile comunității, lăsată în părăsire, se afla sub pădurea de pe dealul Barbușca, pe unde sunt acum casele familiilor Migda și Vaman, apucată în stare de degradare de Baltag (cizmar), care locuiește pe Strâmtura, de la care a aflat și autorul acestor însemnări. Sinagoga nouă (o numim aşa, deși nu mai există), pe locul unde a fost (lângă clădirea fostului liceu), s-a degradat până prin anii '70 ai secolului trecut; locul și ce mai era din clădire au fost vândute cetățeanului Doinel Ungureanu, care și-a construit acolo o casă încăpătoare. La Sinagoga nouă, care era suficient de mare, era o cameră unde se țineau rugăciunile iarna, în care funcționa școala numită Hader, unde se învăța *Tora Chemara*, punându-se bazele pentru învățarea limbii ebraice²⁸.

Evreii din Vama, nu numai cei săraci, erau înscrisi într-un *Registru de naționalitate*, inclusiv cei care dobândiseră cetățenia română după 1918, adică toți cei care fuseseră naturalizați prin legile fostului Imperiu Austriac și Austro-Ungar (1867–1918). În dosarul cu „revizuirea evreilor” sunt suficiente dovezi de dobândire a indigenatului de către evreii veniți în Bucovina din Galicia, în principal în virtutea legilor care acționau în fostul imperiu și în Bucovina. De asemenea, sunt dovezi de dobândire a indigenatului în anii 1919–1938, până la apariția Decretului-lege din 22 ianuarie 1938. Dintr-o adresă din 6 aprilie 1938, elaborată de Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, se desprind cele două posibilități

²⁴ S.J.A.N.S., Fond Prefectura Câmpulung, Dosar 68/1930 (*Procese verbale, rapoarte, corespondență privind activitatea comunității izraelite din comuna Vama*), f. 2, 3.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Itzchak Merdler, *op. cit.*, p. 82.

²⁸ Ibidem.

(situații) de dobândire a indigenatului, prevăzute în *Decretul regal nr. 1154*, din 1938, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 56, din 1938. Articolul 20 din *Regulament* precizează cele două modalități de obținere a indigenatului: 1) Indigenatul dovedit prin registre bine ținute de autoritatea comunală și 2) Un indigenat stabilit pe alte căi decât cea a înscierii în registrul. Pentru primul caz, autoritatea comunei eliberează un certificat, constatănd că persoana este trecută în registrul; în al doilea caz, constatarea indigenatului și modul de dobândire trebuie să arate că a fost dobândit prin naștere, căsătorie, obținerea unei funcții publice, dobândire tacită²⁹. Prevederile Decretului regal din 1938 sunt suficiente de permisive, dând posibilitatea celei mai mari părți a locuitorilor evrei din comunele și orașele României să-și dovedească indigenatul. Menționăm că la nivelul unei comune urbane ca Vama, cu judecătorie mixtă, poliție și jandarmerie, locuitorii evrei, fie că erau cetăteni recunoscuți sau nu, s-au folosit de toate oportunitățile, inclusiv de corupția unor funcționari, care au eliberat certificate de naționalitate fără acoperire sau au fost ajutați să-și dobândească indigenatul prin „mișcarea hârtiilor”, de către un grefier evreu angajat la Judecătoria Vama, care, până la urmă, a fost schimbat din funcție³⁰. Cei care n-au fost înscrisi, din diferite motive, în *Tabloul de naționalitate*, au făcut întâmpinare la Curtea de Apel din Cernăuți, au luat declarații de la martori, s-au adresat primăriilor, judecătoriilor și poliției. Pentru a-și dovedi cetățenia, Feivel Laufer cere o declarație de la Nicolae Lucanu, fost primar în 1918, care declară că numitul Feivel Laufer îi este cunoscut, cu domiciliul în Vama, că a făcut cerere „cam în luna septembrie 1918”, prin care solicita primirea în asociația indigenală a comunei Vama, care i-a fost admisă în baza drepturilor câștigate cu privire la indigenat³¹. Tot pentru Feivel Laufer dă o declarație și Mayer Melzer, fost consilier comunal, cunoscut de vameni pentru binele făcut comunei și persoanelor particulare³², pe care o susține și o semnează³³. Alții se adresează peste tot, la toate organele îndreptățite, cu mult înaintea anului 1938, și nu obțin cetățenia, ca și Wolf Bernstein, care, împreună cu soția și fiica, a fost șters din registrul de naționalitate, împreună cu alți 45 capi de familie, trecuți într-un *Tablou de evrei din comuna Vama, județul Câmpulung* care au fost șterși din registrul de naționalitate și ale căror încheieri, prin care s-a ordonat ștergerea, au devenit definitive³⁴. Tabloul a fost elaborat de Judecătoria Mixtă Vama și cuprinde, pe lângă nume și prenume, încheieri pe baza cărora s-a ordonat ștergerea (Hotărârea judecătorească).

²⁹ Arhiva Primăriei Vama, Dosar nr. 41/1938, f. 97 (Adresa nr. 31 110 din 6 aprilie 1938).

³⁰ Ibidem, dosar nr. 41/1938, f. 90 (Pretura Plășii Moldova către primăria comunei, nr. 879/1938); vezi și f. 98, 99.

³¹ Ibidem, f. 142.

³² Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, p. 127.

³³ Arhiva Primăriei Vama, Dosar nr. 41/1938, f. 143.

³⁴ Ibidem, f. 114.

Nr. crt.	Numele și prenumele
1.	Schlägel Sara și soțul ei Chiam Berr Schlägel
2.	Minz Isak, cu soția Ettel
3.	Adler Golda a lui Mendel
4.	Bernslein Wolf, cu soția Brana, născută Werner și cu fiica Nessie – Feige
5.	Bittkower Malka Rosa
6.	Breier Berl
7.	Breier Miena
8.	David Chane
9.	David Leiser, cu soția Rosa
10.	Durckman Sabina, cu fiicele Gisela și Mali
11.	Eisenkraft Malka Rina
12.	Engler Frima Hudie
13.	Feldhamer Getzel, cu soția Taube
14.	Feldhamer Hersch, cu soția Ettel
15.	Frenkel Ana
16.	Frenkel Berhard
17.	Fleischer Malka
18.	Glückstern Leiser Wolf, cu soția Chewa
19.	Glückstern Rosa
20.	Goldringer Grete
21.	Goldringer Lotti
22.	Gross Amalia a lui Carol
23.	Huttmann Berta a lui Israel
24.	Huttmann Pepie
25.	Huttmann Rosa a lui Selig
26.	Kalkstein Isak, cu soția Rosa Berthold
27.	Dr. Körber Isidor, cu soția Rosa Berthold
28.	Laufer Amalie
29.	Merdler Abraham, cu soția Chie-Resie
30.	Merdler Cilli a lui Moritz
31.	Merdler Isak
32.	Mühlard Rebeka
33.	Melzer Lotti a lui Pnkas
34.	Schapira Blina a lui Kalmann
35.	Schapira Ida a lui Chaim
36.	Schapira Jüdel
37.	Schwartz Chiam
38.	Schwartz Hersch, cu soția Ana și copiii Iacob, Maria, Filip, Fani și Elias
39.	Salzberg Dr. Samuel
40.	Vogelfauger Juda, cu soția Chaine și cu fiica Mina
41.	Veininger Sima Charie
42.	Weschler Adolf, cu soția Clara
43.	Wurm Sara
44.	Wurm Henie
45.	Wurm Rifka
46.	Zieger Cilly

Tabloul este datat 8 august 1938, iar datele sunt certificate prin aplicarea stampilei Judecătoriei Mixte Vama, cu semnătura judecătorului și a grefierului și,

conform enunțului din titlu, ar fi trebuit să fie definitiv, însă încercuirea unor numere (27, 29, 31, 36, 37, 38, 40 și 42) și însemnarea cu două paranteze mici unite a altora (nr. 2, 4, 6, 9, 19, 14, 16, 18, 26) ne duce cu gândul că s-a mai „umblat” la acordarea indigenatului.

Cei care nu au dobândit cetățenia erau considerați străini și nu mai aveau dreptul să ocupe vreo funcție. Despre dr. Körber Isidor cu familia știm că a plecat în Canada, însă după anul 1938, împreună cu soția, îl găsim într-o fotografie, alături de intelectualii din Vama, între care și preotul Constantin Căilan³⁵.

Într-un *Tabel nominal cu persoanele revizuite și sterse din registrul de naționalitate*, întocmit de Primăria Vama, în 16 august 1938, sunt înscrise 19 nume, din care aflăm că numai patru capi de familie au plecat din țară, ceilalți 15 erau morți la data revizuirii³⁶.

Din cei 428 indivizi înscrisi în *Tabelul de naționalitate* trebuie să-i scădem pe cei care n-au obținut indigenatul, neavând nicio dovadă în acest sens, adică 69 de indivizi înscrisi în *Tabelul* din 8 august 1938 și pe cei 19 înscrisi în *Tabelul nominal* din 16 august 1938. Cei 340 de indivizi rămași cu naționalitatea dobândită nu reflectă realitatea, deoarece nu știm câți dintre aceștia au plecat sau au murit între timp. Totuși, Itzhak Merdler înscrive o populație evreiască, în 1940, de 102 capi de familie, cu 450 de membri, zice el, dar la o verificare mai atentă observăm că din cei 102 capi de familie, 50 nu se regăsesc în *Tabelul de naționalitate*. Ca să complice și mai mult lucrurile, Itzhak Merdler înscrive pe locuitorii evrei din Vama, înainte de deportare, adică pe cei ce locuiau în Câmpulung, Gura-Humorului sau Dorna. Pentru a risipi orice îndoială, îi înscriem aici, aşa cum i-a înscris, după memorie, autorul³⁷:

Nr. crt.	Numele și prenumele
1.	Aschkenasi Meschulem
2.	Aschkenasi Salo
3.	Alper Herman
4.	Auerbach Smil
5.	Bitkover Reuben
6.	Bergmann Leib
7.	Deutsch Meir
8.	Druckman ?
9.	Eisenkraft ?
10.	Engler Hermann
11.	Frischlender ?
12.	Feldhammer?
13.	Goldhagen Abraham

Nr. crt.	Numele și prenumele
14.	Kreindler Iacob
15.	Laufer ?
16.	Lehrer Isak
17.	Lang Solomon
18.	Montag Bernhard
19.	Merdler Saul
20.	Melzer Rubin
21.	Medler Pinkas
22.	Neger Albert
23.	Pressner Bruno
24.	Nadel ?
25.	Pressner Donüe
26.	Pollak Itzak

³⁵ Fotografia este din 1938. Originalul este în posesia familiei Motrescu-Cenușă din Vama și este reprodusă în *Monografia satului Vama*. Vezi Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, p. 264.

³⁶ Arhiva Primăriei Vama, Dosar 4/1938, f. 117.

³⁷ Itzhak Merdler, *op. cit.*, p. 87. Am păstrat, ca peste tot, grafia autorului.

(continuare)

27.	Rones Peppi
28.	Rosenheck ?
29.	Rosner ?
30.	Neiselberg ?
31.	Sand Avraham
32.	Sand Dora
33.	Sand Mandel
34.	Seidenstein Max
35.	Schegel Feiwl
36.	Schegel Leiser
37.	Schaffer David

38.	Schaffer Arnold
39.	Tarter Bruno
40.	Than Moses
41.	Than Yosef
42.	Vogelfänger Iakob
43.	Vogelfänger Marcus
44.	Wenger David
45.	Weininger Meschnlem
46.	Weininger Meschnlem
47.	Zigler Meir

Autorul nostru nu-i uită nici pe cei care s-au întors din deportare, fără să-și pună întrebarea simplă că nu puteau fi deportate din Vama 450 de persoane, dintre care s-au întors 90. Iată care sunt cei 47 capi de familie întorși din Transnistria³⁸:

Nr. crt.	Numele și prenumele
1.	Aschkenasi Meschulem
2.	Aschkenasi Salo
3.	Alper Herman
4.	Auerbach Samil
5.	Bitkover Reuben
6.	Bergmann Leib
7.	Deutsch Meir
8.	Druckman ?
9.	Eisenkraft ?
10.	Engler Hermann
11.	Engler Samuel
12.	Frischlender ?
13.	Feldhammer ?
14.	Goldhagen Mendel
15.	Goldhagen Abraham
16.	Kreindler Iacob
17.	Laufer ?
18.	Lehrer Isak
19.	Lang Solomon
20.	Merdler Saul
21.	Montag Bernhard
22.	Melizer Rubin
23.	Medler Pinkas
24.	Neger Albert

Nr. crt.	Numele și prenumele
25	Nadel ?
26.	Pressner Bruno
27.	Pressner Donie
28.	Pollak Itzak
29.	Rones Peppi
30.	Rosenheck Marcus?
31.	Rosner ?
32.	Sand Avraham
33.	Sand Dora
34.	Schäffer Arnold
35.	Seidenstein Max
36.	Schegel Flöwel
37.	Schegel Leiser (Ancel?)
38.	Schöffer David
39.	Sand Mandel
40.	Tarter Bruno
41.	Than Moses
42.	Than Yosef
43.	Vogelfänger Iakob
44.	Vogelfänger Marcus
45.	Wenger David
46.	Wenger David
47.	Zigler Meir

³⁸ Ibidem. Lista lui I. Merdler se completează cu alte două nume: Frenkel cu soția și Weber cu soția, pe care i-am cunoscut.

Facem mențiunea că dintre cei 47 capi de familie, evrei reveniți din deportare, 23 nu se regăsesc în *Tabelul de naționalitate* și se poate pune întrebarea cum s-au stabilit în țară atâtea familii de evrei care și-au făcut repede un rost în structura social-economică a țării? Pare evident că stabilirea acestora s-a datorat complicității organelor locale și centrale ale administrației românești. Din *Monografia agricolă* a localității Vama aflăm că, „de la terminarea războiului (1918) până în 31 iulie 1927, s-au stabilit în regiune [Vama], venind din alte părți, un număr de 45 familii [nu se arată etnia], cu următoarele profesii: un agricultor, 8 comercianți, 4 industriași, 12 meseriași și 20 de funcționari”. În același timp, au plecat 2 agricultori, 8 comercianți, 2 meseriași și 4 funcționari, adăugându-se un spor de 26 de familii, despre care se poate spune că, în majoritate, sunt familii de evrei. Tot din lucrarea amintită, aflăm că în Vama, comună urbană, erau în 1927, 363 de etnici evrei, raportați la 3 245 de ortodocși și 1 450 de catolici și protestanți³⁹.

Listele lui I. Merdler cu evreii (capi de familie) duși în deportare și cu cei veniți din deportare, 47 plecați, 47 veniți, vine să confirme mărturia unui localnic, Gavril Voșloban (96 de ani), pe care l-am întrebat, în 2006, de față cu martori, câți evrei s-au întors dintre cei deportați? Am avut surpriza să aflu că s-au întors toți, ceea ce nu poate fi adevărat, deoarece o parte, nu 90% cum se spune, au murit din cauza condițiilor inumane, bolilor, frigului, lipsei alimentelor, relelor tratamente etc. Sigur, o mică parte dintre evreii din Vama, întorși din deportare, nu a venit în Vama. Aceștia lichidaseră toată avereala în 1940, s-au așezat în alte localități sau au plecat din țară. Cei veniți s-au adăugat celor șase familii de evrei care n-au fost nici scoase din localitate și nici deportate, fiind necesare în asigurarea bunului mers al vieții economice, în virtutea Decretului-lege din 5 octombrie 1940⁴⁰. Oricât de mult vom dori să stabilim date exacte despre numărul comunității evreiești din Vama, în absența unor situații clare, rămânem în sfera incertitudinilor și insatisfacțiilor. Cum ar fi putut exista în Vama, pentru anul 1945, 291 de persoane, etnici evrei, sau 139 pentru anul 1946? Pentru anii 1944, 1945, 1946 și 1947 avem date precise, furnizate de Comunitatea evreilor din Vama, prin dr. Isak Lehrer, rămas în conștiința oamenilor ca „doctorul fără de arginți”, de o probitate indubitatibilă. Într-o situație statistică realizată de comunitatea evreilor din Vama este înscrisă numeric populația evreiască din Vama⁴¹: populația totală evreiască înainte de război – 430, corectat 213; populația actuală (1946) – 158, corectat 165.

O situație amănunțită despre populația evreiască din Vama este cuprinsă într-un *Tabel statistic al comunității evreiești din localitatea Vama*, care cuprinde date generale privind pe evreii din localitate pe ziua de 15 iunie 1947⁴². Aflăm că din totalul populației comunei urbane Vama, de 8 000 de suflete, evreii erau 183.

³⁹ Arhiva Primăriei Vama, Dosar 14, f. 5.

⁴⁰ S.J.A.N.S., Fond *Prefectura Câmpulung*, Dosar 61/1940, f. 166–168.

⁴¹ Idem, Fond *Comunitatea evreilor din Vama*, Dosar 1/1945, f. 122.

⁴² Fotocopie la autor, după o copie de pe original; are stampila și semnătura dr. Lehrer.

	Nr. total	Nr. pauperi
Localnici	124	—
Străini de localitate	59	—
Bărbați: 15–60 ani	59	51
Bărbați peste 60 ani	13	10
Femei: 15–60 ani	72	63
Femei peste 60 ani	13	11
Copii: 2–14 ani băieți	12	10
Copii 2–14 ani fete	8	7
Copii sub 2 ani băieți	3	2
Copii sub 2 ani fete	3	2
Nou născuți	—	—
Decese	—	—
Căsătorii	—	—
Divorțuri	—	—
Văduve	20	20
Orfani de un părinte	7	7
Orfani de ambii părinți	—	—
Infirmități: orbi	—	—
Infirmități: surdo-muți	1	1
Infirmități: invalizi	1	1
Alți infirmi	20	20
Bolnavi TBC	1	1
Boli venerice	—	—
Alte boli	11	8
Ocupații: comerț, funcționari, meseriași	40	21
Șomeri	19	19
Numărul persoanelor încadrate la sprijinul Joint-ului – numerar	70	—
Instituții evreiești din localitate – Thalmud Thora	156	—

Refacerea comunității evreiești din Vama, din punct de vedere economic, cel puțin, s-a datorat ajutorului masiv primit din partea organizației filantropice Joint Distribution Commnunite (Joint) care a activat prin Crucea Roșie. Cu ajutorul bănesc primit, au fost refăcute și puse în funcțiune sinagoga, cu camera pentru rugăciune și cu sala de clasă, unde copiii evrei învățau limba ebraică și *Cărțile Sfinte*, un dispensar numai pentru populația evreiască și o baie⁴³. Cei reîntorși din „infernul Transnistriei”, începând cu 1944, și-au redobândit locuințele trecute în proprietate de stat, conform *Decretului-lege nr. 3810*, din 12 noiembrie 1940, pentru completarea Decretului-lege din 4 octombrie 1940, privitor la trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului⁴⁴. Cei care și-au vândut casele

⁴³ S.J.A.N.S., Fond *Comunitatea evreilor din Vama*, Dosar 1/1945 și 2/1947.

⁴⁴ Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 137.

și cei străini de localitate au stat în gazdă la vămeni, însă problema locuințelor, în condițiile stabilirii în Vama a unui număr mare de refugiați din Bucovina cedată, din Basarabia, din Cadrilater și din nord-vestul Ardealului, era greu de rezolvat. Evreii localnici, ca și cei veniți, au căutat să-și reia vechile îndeletniciri în industrie și comerț, în administrație, au ocupat posturi de conducere în întreprinderi (frații Weininger, Goldschmit, Engler Herman), au pătruns în structurile de conducere ale comunei și, în general, ceea ce s-a petrecut la nivelul întregii țări, s-a petrecut și în Vama. Se poate face o paralelă între ce s-a petrecut la vârful puterii, în P.C.R. și în guvern, și ce s-a petrecut la nivel local, fenomen petrecut în toate țările cu „democrație populară”, încât părea că lumea a suferit cinci ani de război ca să-i aducă pe ei la putere⁴⁵.

După ce, în 19 decembrie 1944, a fost abrogată legislația antievreiască, în 1945, ca reacție la legislația antisemită, a fost elaborat conceptul de „delict rasial” care se referea, exclusiv, la evrei, pe baza căruia, în urma unui denunț, mulți români au fost condamnați la închisoare. În Vama, „funcția” de controlor cu conștiință altora a îndeplinit-o, pe lângă Pollak Itzak, secretarul organizației de bază a P.C.R., și unul numit Seininschtein, dispărut din Vama la doi ani de la întoarcerea din deportare⁴⁶.

Dacă un Zigler Meir este tinichigiu, Wenger David vânzător de prăvălie, Goldhagen Mendel măcelar, alții își reiau vechile prăvălii și restaurante, aşa cum au făcut Nager Albert și soția Rosa, care și-au redeschis crâșma în Moldova-Vama, Schlegel Flönel avea un depozit de „manufactură”, Druckman și Sand și-au redeschis Fabrica de cherestea din Brazi, Vogelfänger Jacob pe cea de peste punte, de lângă Ilișoi⁴⁷, încât se părea că se revine la situația de dinainte de război. Nici evreii din Vama n-au înțeles să înlocuiască totalitarismul religios, rabinic, cu totalitarismul politic, de partid, aşa că atenția le-a fost atrasă de mișcarea sionistă de creare a statului Israel – Eretz, numită Hausmonaea – Renașterea. Până la plecarea definitivă în Israel, unii dintre ei au suportat rigorile ascuțirii „luptei de clasă”, fiind trecuți în categoria exploataților și a chiaburilor, alții rămânând în această situație socială până la elaborarea Decretului nr. 115/1959 (Maer Melzer). În categoria chiaburilor au fost înscrise Feldhammer Solomon, Weininger Isak, Nager Rosa, avocatul Rones Iulius și Lang Netty. Unii au fost scoși din această categorie, pe motive întemeiate, de către comisiile locale constituite la nivelul Comitetului Executiv al Sfatului Popular, care au analizat fiecare caz în parte⁴⁸. În 1959, prin Decretul nr. 115, li s-a dat posibilitatea tuturor chiaburilor de a ieși din cadrul acestei categorii sociale – un adevărat stigmat, prin cedarea „benevolă”

⁴⁵ Vezi Liviu Rotman, *Ebreii din România în perioada comună, 1944–1965*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 149, 156.

⁴⁶ Mărturie directă de la Gavril Voșloban (30 martie 2006), confirmată și de alți martori din Vama.

⁴⁷ Mărturiile directe ale locuitorilor Ion Simionescu (83 ani), Axentoi Alexanru (90 ani), Roșca Cornelia (85 ani), date între 2–9 august 2012.

⁴⁸ S.J.A.N.S., Fond Comunitatea evreilor din Vama, Dosar 56/1947, f. 87.

către stat a celei mai mari părți din avere. Rubin Melzer a predat partea de moară care-i aparținea după Maer Melzer, scăpând de urmările unei ideologii la care lucraseră cu migală coreligionari de-ai săi⁴⁹.

În finalul acestei incursiuni privind comunitatea evreilor din Vama, mărturisim că nu știm câți evrei au primit cetățenia română, câți au plecat în alte localități sau în alte țări, câți au fost deportați și câți au murit în deportare, câți s-au stabilit în alte localități la întoarcerea din U.R.S.S., iar cifra de 234, numărul evreilor din Vama morți în Transnistria este, evident, o exagerare⁵⁰. Deși nu credem că există un interes special pentru măsluirea adevărului (frica, teama, disperarea măresc dimensiunile tragicului), nu poți să nu încerci un disconfort spiritual provocat de cei care spun: „Holocaustul a existat. Ce mai contează căți evrei au murit sau au fost omorâți?” Și, totuși, contează!

⁴⁹ Arhiva Primăriei Vama, Dosar pe anul 1952 (*Acte referitoare la chiaburi*), nenumerotat.

⁵⁰ *Ibidem*. Informare nesemnată, scrisă de mână, pentru aplicarea Decretului 115/1959.

O comunitate etnică dispărută: evreii din Vama (I)

Cu vreo doi-trei ani în urmă am avut ocazia să stau de vorbă cu Rudi Melzer, cetățean israelian, născut în Vama și plecat în noua patrie când avea vreo cincisprezece ani.

Într-o limbă română cursivă, nealterată, aşa cum o învăţase la şcoală, mi-a spus că a venit în ţară pentru unele treburi, printre care și aceea de a se îngriji de cimitirul evreiesc din Vama, acolo unde își dorm somnul de veci strămoșii celor care, cu mult timp în urmă, au plecat din Vama și din România. Nu numai Rudi Melzer folosește expresia „am venit în țară”, am auzit-o și la alții, plecați pe meleaguri străine, semn sigur că evreii plecați din România în Israel au două patrii: România, ca țară de suflet, și o alta, înțeleasă ca realitate politică și economică, dar de care nu au apucat să se lege sufletește. Nu mă surprinde, nici nu mă miră, că România este considerată patrie pentru cetățenii aliei țări, mi se pare justificat din moment ce sute de ani evreii au trăit alături de români și, spre deosebire de alte țări, nu au fost supuși prigoanei ghetoizării, pogromurilor, decât în perioada interbelică, în condițiile accentuării antisemitismului și ale războiului. Ceea ce mă surprinde este că în lucrările unor istorici evrei, născuți, crescuți și învățați în România (Jean Ancel, Lya Benjamin, Carol Iancu, Radu Ioanid, Delia Ofer, Marcu Rosen, Liviu Rotman și mulți alții), în culori și tonuri diferite, România este prezentată ca un spațiu al răului, al ororii, al antisemitismului și Holocaustului, reducând totul la perioada anilor 1938-1944, anulând secolele anterioare de conviețuire. Nu vreau să intru în polemică cu nimeni, nu neg nici legislația antisemitară, nici deportarea în Transnistria a evreilor din Bucovina, Ținutul Herței și o parte a județului Dorohoi, precum și a celor din Basarabia, nici Holocaustul, atâtă doar că autorii citați nu fac deosebirea între „gura statului și gura satului”. Statul român, regimurile politice de dreapta, unde mișcări și partide au putut avea, în anumite condiții istorice, o poziție net antisemitară, mergând până la acte criminale, dar satul, poporul român, în marea lui majoritate, nu poate fi făcut răspunzător de ceea ce s-a comis în numele lui, cum, pe bună dreptate, spunea primarul Cernăuțiului, Traian Popovici. Dacă ar fi aşa cum se arată în lucrările autorilor amintiți, atunci cum se explică ceea ce spunea regretatul academician Nicolae Cajal, că de Sărbătorile pascale românești, principala stradă din Israel, de la un capăt la altul, miroase îmbietor a cozonac și pască? Comunitatea evreilor din Vama, cu o vechime de cel puțin două sute de ani, reface, în mic, istoria comunității evreiești din Bucovina și din România. Evreii din Vama au fost supuși acelorași măsuri discriminatorii, acelorași interdicții, cuprinse în hotărâri și legi, au suportat antisemitismul, prigoana, deportarea și Holocaustul. Suferințele morale și fizice, degradarea și moartea nu i-au ocolit pe evreii din Vama care au suportat cu stoicism toate loviturile soartei abătute asupra lor. Cum s-a format comunitatea evreilor din Vama? Nu avem niciun document din care să rezulte că, anterior celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, ar fi locuit vreun evreu în Vama, dar, cu siguranță, au

trecut pe drumul de comerț care legă nordul Moldovei de Transilvania și Ungaria, cu siguranță și-au vândut mărfurile sau au cumpărat mărfuri din Vama. Chiar înainte de a se instala în nord-vestul Moldovei stăpânirea habsburgică, începând cu toamna anului 1774, în Vama era un evreu, Israel Berl, arendașul crâșmei care aparținea mănăstirii Vatra Moldoviței. El face parte dintre evreii înregistrați de recensământul zis rusesc din 1774 – 12 familii în ținutul Câmpulung (10 în Câmpulung, una în Vama și una în Sadova) – în toată Bucovina au fost înregistrați 504 capi de familie evrei, cu 2.332 suflete. După cum aflăm din relatările primului guvernator militar al Bucovinei, generalul Spleny, ale boierului Vasile Balș și ale lui Ion Budai-Deleanu, evreii din Bucovina sunt veniți din Galitia, provincie poloneză ocupată de Imperiul habsburgic în 1772. Originea acestor evrei din Galitia, din Rusia și din toată Europa de est și centrală se încadrează ramurii aşchenazi, fiind Kazari din neamul popoarelor turcice, trecuți la mozaism prin anii 730-740 d. Hr. Cei stabiliți în Bucovina au fost văzuți ca agenți ai alcoolismului și ai germanizării, fapt ce nu poate fi negat, însă nici nu trebuie absolutizat, deoarece evreii au practicat, pe lângă comerț, o seamă de alte meserii, contribuind la ridicarea economică a localităților Bucovinei. Cunoscând limba germană, le-a fost mai lesne să pătrundă în școli, să ocupe funcții importante în justiție, în administrație, în sănătate, ca medici și farmaciști. Ei, evreii, au ocupat o nișă pe care românii au lăsat-o descoperită, dintr-o paguboasă părere că ei nu trebuie să facă comerț, nici meserii, nici învățatură, să rămână la sapă și la mămăligă. Când s-au trezit (în Bucovina trezirea românilor a durat aproximativ 75 de ani, până la revoluția din 1848), prin puțina intelectualitate ridicată din rândurile lor, locurile erau ocupate și, aproape firesc și normal, au dat vina pe evrei. Antisemitismul nu este o creație românească și, până a ajunge pe pământ românesc, avea vechi state de serviciu, la noi limitându-se la declarații și constatări și la articole de presă. Pentru Vama se constată că din cei 55 negustori, 52 erau evrei, numai 2 români și un străin, iar între meseriași găsim doar 7 români, 31 evrei și 17 străini, adică germani. O altă situație, care era de natură să ridice semne de întrebare, era aceea a locurilor ocupate de evrei în școli și la Universitatea germană din Cernăuți, creată în 1875. De exemplu, la Liceul ortodox din Suceava (școală românească), actualul Colegiu „Ștefan cel Mare”, în anul școlar 1881/1882 erau 139 elevi români și 99 evrei, ca zece ani mai târziu, în 1891, elevii români să fie 171 și elevii evrei 173, deși evreii reprezentau, în ansamblul populației, 10-12%, iar români 34-40%. Dacă ne raportăm la numărul farmaciștilor, medicilor, juriștilor, funcționarilor, industriașilor, putem spune că, în proporție covârșitoare, locurile erau ocupate de evrei. Pentru înțelegerea mai exactă a acestui fenomen, este necesar să ne raportăm la poziția junimistilor din Regatul României care, prin Titu Maiorescu, s-au detașat de curentul antisemit, amplificat după Războiul de Independență din 1877-1878. Junimistii explicau poziția ocupată de evrei în economie și administrație prin incapacitatea autohtonilor de a produce o clasă de mijloc, prin detașarea lor de îndeletnicirile burgheze. Evreii din Vama sunt veniți în mod treptat, ajungând la un număr apreciabil în 1874, când primarul de atunci al Vamei, Gavril Toma, tatăl lui Iorgu G. Toma, le dă o bucată de loc pentru cimitir, sub Dealul Barbușca, la intrarea în Vama, peste Podul Alb. Până în 1890

numărul evreilor înregistrați la recensământ a fost de 501 persoane, în 1910, la ultimul recensământ făcut de stăpânirea străină, numărul evreilor crescuse la 618, ca, după războiul mondial dintre anii 1914-1918, numărul evreilor să scadă în 1927 la 363 persoane, iar la recensământul din 1930 să fie înregistrați 394 evrei, numărul lor rămânând constant până în 1940-1941. (Va urma)

O comunitate etnică dispărută: evreii din Vama (II)

Chiar în deceniul al 4-lea al secolului al XX-lea, când începe să se manifeste fățiș currentul antisemit, de dreapta, promovat de Al. I. Cuza și de Corneliu Zelea Codreanu – cuziștii și legionarii – vămenii trăiau în pace și înțelegere cu evreii și cu germanii.

Se poate spune, în baza mărturiilor celor care au trăit acele timpuri, că vămenii s-au înțeles mai bine cu evreii decât cu germanii. De la prăvăliile și magazinele lor luau pe datorie, puteau împrumuta bani de la băncile evreilor, ceea ce i-a înglodat în datorii în timpul crizei economice din anii 1929-1933, lucrau în întreprinderile evreilor, în fabricile de cherestea, în pădure, la exploatarea lemnului, la cărăușie, la mori și la cariere. Comerçanții evrei Eisenkraft Schleger, Aaron Schmil, la sărbătorile creștine, trimiteau clientilor fideli câte un coș cu bunătăți și câte o felicitare; directorul Fabricii Molid, Einhamer, de Crăciun, dădea tuturor muncitorilor câte o lădiță de zahăr „Danubiana” și câte 20 kg de făină de grâu; alții, mai mici, după puteri, dădeau copiilor de români dulciuri, când le aprindea focul în ziua de Sabat sau, la prăvălili, le dădeau bomboane pe datorie, niciodată achitată. O întâmplare dureroasă, din timpul crizei economice (1929-1933), când învățătorii nu și-au primit salariile luni de zile, ne arată că evreii bogăți, huliti de mișcările extremiste, au salvat familiile de români, aflate la limita existenței. Învățătorul Tardovski, căsătorit cu o nemțoaică, a vrut să-și pună capăt zilelor, din cauză că nu avea cu ce să-și întrețină familia. Comerçantul Schleger i-a trimis tot ce-i trebuia pentru a supraviețui. Tot așa, Maer Melzer (tatăl lui a murit în Transnistria), proprietar al unei mori de apă (Gârla lui Maer Melzer, se spune și acum!) și al unei fabrici de cherestea, a salvat familia lui Mihai Lupașcu, a cărui gospodărie fusese scoasă la licitație, urmând ca familia să-i rămână pe drumuri. Atunci au fost scoase la licitație, din cauza datoriilor la bănci, 100 de gospodării din Vama. Maer Melzer a achitat suma de 41.000 lei în contul lui Mihai Lupașcu, salvând familia de la mizerie. Tot Maer Melzer l-a înzestrat pe Vasile Istrate, zis al Mândrucului, când acesta s-a căsătorit și, cu toate că nu l-a putut cununa, i-a dat 4 ha de pământ în Gura Doabrei, doi juncani și o vacă, iar pentru nuntași, un butoi de vin. O amintire plină de recunoștință păstrează vămenii doctorului Lehrer, care studiase medicina la Padova, în Italia. Doctorul Lehrer acorda asistență medicală oricui solicita, fără să pretindă nimic, niciodată și, din această cauză, vămenii l-au asemănat cu doctorii fără de arginți, Cosma și Damian. A rămas în conștiința colectivă ca doctor al săracilor, iar când a murit, condus fiind de o mulțime de oameni, s-a ridicat unul, Gheorghe Moroșan, zis al Țăranului, și a zis chiar așa: „Oameni buni, a murit doctorul săracilor.” Mișcarea de extremă dreaptă s-a manifestat zgomotos, dar cu reținere de la acte reprobabile, față de „problema evreiască”, până la elaborarea legislației antievreiești, inițiată de Carol al II-lea care voia să se apropie de Germania hit-leristă. Legislația antisemită a început cu legea de revizuire a cetățeniei,

vizându-i pe străinii intrați în Bucovina și în toată România, în timpul și după Primul Război Mondial. În 1938, Primăria Vama raporta Prefecturii Câmpulung despre numărul persoanelor supuse revizuirii cetățeniei, în număr de 428. Apoi, cerându-se numai capii de familie, Primăria a înscris 203 nume care aveau cetățenia română. Conform unei decizii a rezidentului regal Alexianu, din 1 decembrie 1938, evreii care și-au pierdut cetățenia în urma revizuirii nu mai puteau ocupa vreun post în întreprinderile publice ori private, de a lucra la fabrici, ateliere sau magazine. Anul 1940 a adus o mare îngrijorare pentru populația evreiască, care a început să plece de prin sate și să se stabilească în orașe. O altă lege discriminatorie a fost Decretul-lege din 5 octombrie 1940, care prevedea trecerea tuturor proprietăților evreiești rurale în patrimoniul statului. Acest decret venea în completarea altuia, din 9 august 1940, care stabilea că evreii nu pot detine imobile rurale, autorizând vânzarea acestora către persoane particulare sau către stat, situație care a dus la nenumărate abuzuri. La 18 noiembrie 1940, locuitorii evrei din Vama au fost somați ca în 5 zile să părăsească orașul Vama (Vama era oraș din 1925 – comună urbană), deoarece orașul Vama a fost transformat în comună rurală. Evreii au fost evacuați cu forță, fiind duși la Câmpulung și Vatra Dornei. Situația bunurilor expropriate de la evrei a fost întocmită de Primăria Vama și cuprinde 12 nume, cu bunurile expropriate: case și dependințe, teren intravilan și extravilan, arabil și pășune, precum și peste 12 ha pădure. Au mai fost trecute în proprietatea statului morile, fabricile, stocurile de cereale, inventarul viu și mort, recolte etc. Au fost expropriați 25 de cetățeni evrei, posesori de magazine-băcănii, birturi și întreprinderi industriale. Unele magazine, crâșme și birturi, precum și locuințe, au fost preluate de unii cetățeni români din Vama. După lichidarea proprietăților evreiești și plecarea evreilor din Vama (nu toți au plecat la Câmpulung sau Vatra Dornei, unii au plecat din țară) au mai rămas în Vama 7 familiile de evrei care s-au prevalat de dispoziția Decretului-lege din 5 octombrie 1940, între care și Melzer Robin, a cărui cerere către Prefectura Câmpulung se păstrează, cu aprobarea de a rămâne pe loc. Știm din însemnările cantorului Nicolae Lucan, cronicarul Vamei, că, pe 29 octombrie, o comisie locală, cu pretorul de Câmpulung, a început „controlul la evrei”; s-au tras clopotele la biserici, au trâmbițat patru oameni pe Barbușca. Controlul a început de la Maer Melzer și de la Feldhamer; li s-au înregistrat bunurile care au fost lichidate apoi, iar casa lui Aschkenasi a fost sfîntită și i s-a dat o altă destinație (era vizavi de Casa Națională, unde este acum Căminul Cultural). Deși a vrut să se dea amploare acestei acțiuni, prezentând-o ca pe o mare realizare, în afara legionarilor și a oficialităților, puțini vămeni au participat la această faptă ilegală, lipsită de cel mai elementar simț al dreptății și omeniei. (Va urma)

O comunitate etnică dispărută: evreii din Vama (III)

Dacă regimul dictatorial al lui Ion Antonescu, care și i-a asociat la guvernare pe legionari, până la rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941, s-ar fi limitat numai la aceste măsuri discriminatorii, era scutit de a purta povara crimelor începute cu rebeliunea legionară din ianuarie 1941 și continuante. până la întoarcerea supraviețuitorilor deportați în Transnistria.

În condiții de război, început pe 22 iunie 1941 și purtat alături de trupele germane, măsurile discriminatorii asupra comunității evreiești din Țară, și îndeosebi asupra celor din zona frontului, s-au intensificat, degenerând în pogromuri (Iași), maltratări, schingiuri, omoruri motivate prin atitudinea ostilă a unor evrei față de trupele române, atât la retragerea din teritoriile cedate, în iunie 1940, cât și în timpul înaintării armatei pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei, în iunie 1941. Măsura deportării evreilor din Bucovina întreagă (înțial era vorba doar de partea de nord), Ținutul Herța, câteva comune din fostul județ Dorohoi și din Basarabia reprezentă, în viziunea antisemita a regimului Antonescu, o contribuție locală la rezolvarea problemei evreiești care, în baza a tot ce se cunoaște până în prezent, nu poate fi identificată cu „solutia finală”. Nu poate, pentru că Holocaustul românesc este nu atât unul neterminat, cât unul sincopat, în funcție de mersul războiului și de opoziția internă și internațională. Nu mă feresc să spun Holocaust românesc, deoarece, în executarea ordinelor și măsurilor draconice, a fost antrenată armata română, care a avut un caracter național. Haina militară s-a pătat cu sângele unor oameni care nu aveau altă vină decât că erau de altă etnie. N-au fost pedepsiți, cum era firesc, cei considerați și dovediți vinovați, aşa cum au cerut și şefii religioși ai comunității evreiești din România, nu, au fost pedepsiți, în bloc, într-o încercare de purificare etnică. Deportările din partea sudică a Bucovinei au început pe 9 octombrie 1941, din Suceava, Solca, Burdujeni și Ițcani. În ziua de 10 octombrie au fost îmbarcați în vagoane de vite evrei din Gura Humorului și din Vatra Dornei, unde erau și câteva familiile de evrei din Vama. Apoi, pe 13 octombrie, s-au pornit convoaiele cu evrei din Rădăuți și Câmpulung, unde se așezase cea mai mare parte a familiilor de evrei din Vama, Frumosu și Molid, adică, după amintirile lui Itzhak Merdler, 100 de familiile cu 450 membri, deși, în altă parte, se vorbește de 80 de familiile, inclusiv în statisticile Primăriei Vama, pentru anul 1934. Cert este că nu avem o cifră exactă a deportațiilor din Vama, după cum nu avem nici situația generală pe țară. Se cunosc, din relatările martorilor, condițiile inumane de transport, foamea, lipsurile, bătăile, relele tratamente la care au fost supuși și evreii din Vama. Se spune, conform unei statistici, că au murit 235 evrei din Vama în lagărul numit Transnistria. Unele aspecte ale felului în care s-a putut trăi, de către deportați, prin satele din Transnistria, le-am aflat de la Sammuel Frenkel și de la Goldhagen Abraham. Frenkel, cu soția sa, a stat în casa unui țăran ucrainezan, în zona Mogilar, toți într-o cameră, făcea diverse munci, crăpa lemne la o unitate militară germană, de unde primea supă și pâine. Apoi,

folosindu-și cunoștințele de medicină, dădea asistență medicală celor bolnavi și suferinzi, de la care mai primea câte ceva de mâncare și îmbrăcăminte. Știm că au murit mulți evrei în Transnistria, nu știm decât cu aproximație numărul lor, după cum nu știm câți evrei s-au întors, după trecerea frontului. Itzchak Meldler spune că s-au întors 90 de persoane, dar, potrivit evidențelor cu numărul evreilor care au primit ajutorare de la Joint, între anii 1944-1946, s-au repatriat din U.R.S.S. 158 persoane, iar în 1947, într-un tabel întocmit de doctorul Lehrer, sunt înscrise 183 evrei, din care 124 localnici și 59 străini de localitate. Trebuie să admitem că, aşa cum s-au aşezat în Vama, venind din deportare, familii de evrei străine de sat, tot aşa admitem că unele familii, scăpate din ororile Transnistriei, n-au mai venit în Vama, s-au aşezat în altă parte; oricum, le era indiferent, deoarece în Vama pierduseră tot, trebuiau să ia de la început. Cu ajutoarele primite de la Joint, treptat-treptat, comunitatea evreilor din Vama se încheagă, încep să practice vechile meserii, unii intră în politică, alții ajung în funcții administrative de conducere, dar nu uită să-și plătească polițele celor care le-au făcut mult rău. Și în acest sens sunt mărturii; cei denunțați pentru faptele comise au dispărut pur și simplu, alții au făcut ani grei de pușcărie sau au fost trimiși la muncă forțată la marea prietenă U.R.S.S. După ce, în 1948, a fost creat statul Israel, și evreii din Vama, la fel ca din toată România, au început exodul spre noua patrie. Cei care n-au plecat s-au stins și-și dorm somnul de veci în cimitirul din Vama. La Paștele ortodox se aprind în cimitirul evreiesc lumânări, obicei început în Vama acum vreo 25 de ani. Ultimii evrei din Vama au fost: Sammuel Frenkel, decedat în 1973, doamna Lehrer, soția doctorului Lehrer, și soții Weber, toți decedați până în 1980. Este instructiv să ne întrebăm: Cum de-a fost posibil? Propaganda antisemita a întrunit adeziunea unora și a paralizat voința altora. Unii etnici români și-au spălat propriile păcate, aruncând vina asupra altora, se salvau pe ei, condamnând pe cei fără apărare. Fiecare popor are sadicii lui care construiesc „arhitectura răului”, nu-i nevoie să fie importată. Ura, primitivismul și trogloditismul sunt ieșite din neputință și frustrări și i-au condus la acte antisemite și la crimă. Nici victimele, nici călăii nu mai sunt; avem datoria să veghem ca acele evenimente tragice să nu se mai repete.

EVREII DIN VAMA

ION CERNAT

Motto: „Și, totuși, neamul românesc, în profunzimile
lui era și este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele lui.”
(*Spovedania* lui Traian Popovici, fost primar la Cernăuți.)

Cu siguranță, nu rămânește indiferenți când auzim la cetățenii aparținând statului Israel expresia „am venit în țară”, care înseamnă că evreii născuți, crescute, studiați în România au rămas sufletește legați de țara locuită împreună secole la rând, dar că mai au o țară, percepță ca spațiu economic și politic în care n-au ajuns atât de vechi încât să uite țara strămoșilor și anii copilăriei. Ultima dată, nu cu mult timp în urmă, am auzit expresia „am venit în țară” de la Rudi Melzer, născut și crescut în Vama până la vîrstă de cincisprezece ani, după care a plecat în Israel, de unde vine periodic la mormintele moșilor și strămoșilor care-și dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc din Vama.

Atitudinea și părerile acestor cetățeni evrei, de diverse profesii și orientări, vin oarecum în contradicție cu ideile și concepțiile unor autori, tot evrei, din țară și din străinătate (Jean Ancel, Lya Benjamin, Carol Iancu, Radu Ioanid, Delia Ofer, Marcu Rosen, Liviu Rothman, Paul Shapiro, Raphael Vago, dar și Dorin Dorian, Theodor Wexler, Alexandru Șofran), care vorbesc, în tonuri și culori diferite, despre România (tot spațiul geografic al României Normale) ca despre un spațiu al antisemitismului și Holocaustului.

S-a constatat că, dintotdeauna, au existat divergențe de păreri, puncte de vedere diferite, neconcordanțe între linia, să-i spunem oficială, rămasă de multe ori necunoscută marelui public, și părerile oamenilor obișnuiți, ale căror atitudini și sentimente sunt generate de alte realități, palpabile și prozaice. În această privință, la fel ca și în altele, depinde de perspectiva și de unghiul din care sunt privite aceste realități, după cum interesele de moment și cele pe termen lung pot influența vizuirea de ansamblu, distorsionând faptele și întâmplările petrecute cu mult timp în urmă. Chiar între autorii amintiți sunt aprecieri și nuanțe diferite, deși toate părerile converg spre același punct: existența Holocaustului românesc.

Nu-mi propun să discut părerile și ideile autorilor amintiți, nici să neg afirmațiile lor, bazate pe mărturii și documente, deși nu poate să nu surprindă schimbarea de atitudine, la unii dintre ei, în legătură cu existența sau inexistența Holocaustului în tot teritoriul României, chiar după ce sfera noțiunii de Holocaust a fost largită foarte mult. Exprimând un punct de vedere strict personal, mi se pare jignitor să ni se impună, prin lege, un „corset ideologic”, ca și cum nu am fi capabili să ne asumăm istoria recentă și să negăm ce nu se poate nega.

Dacă legea care condamnă pe cei ce neagă Holocaustul a fost elaborată din imbold propriu sau la o „indicatie” superioară are importanță sa, predarea istoriei Holocaustului în licee are menirea de a preveni căderea sub incidența legii. Pe de altă parte, n-am fost niciodată de acord cu părerea, mai mult sugerată, decât exprimată tranșant, că sunt popoare de criminali, în opozиie cu popoare de îngeri, fără vină și fără prihană.

În acest context, voi ilustra problema evreiască, luând în discuție comunitatea din Vama, care are o vechime de două sute de ani, pentru simplul motiv că istoria evreilor din Vama reface, în mic, istoria mare a comunității evreiești din Bucovina și din România. Ei, evreii din Vama, au fost supuși acelorași interdicții, cuprinse în hotărâri de legi, acelorași măsuri cu caracter discriminatoriu și au suportat prigoana, antisemitismul, deposadarea de bunuri, deportarea și Holocaustul. Suferințele morale și fizice, degradarea, foamea, frigul, boala și moartea nu i-au ocolit pe evreii din Vama, toate aceste orori având loc în baza unei ideologii antisemite, cu vechi state de serviciu în toată Europa, amplificată și dusă până la „soluția finală” de regimurile totalitare.

Cum s-a format comunitatea evreiască din Vama? Despre cei mai vechi evrei din Țările Române, veniți cu treburi neguțătoresc, aflăm din documentele secolului al XVI-lea, dacă nu cumva vor fi fost cu mult mai vechi, ținând seama că acolo unde a fost comerț, au fost și evrei. Evreii negustori străbăteau drumurile de comerț care treceau Carpații, pentru a ajunge la porturile de la Marea Neagră¹ sau, după cum aflăm dintr-un document de la Alexandru cel Bun, trebuie să fi trecut din Polonia spre Transilvania și Ungaria prin „vama de la râul Moldovița”, situată la vărsarea Moldoviței în Moldova, unde era și este satul numit mai târziu Vama², unde se plătea vama mică pentru mărfurile duse și aduse din Ungaria³. Putem fi siguri că evreii veniți din Polonia, cu care Moldova a fost permanent în legături politice și economice, aparțin ramurii aşchenazi, fiind la origine turci kazari, trecuți la religia mozaică prin anii 730–740, chiar pe locurile lor de origine, stepele nord

¹ N. Iorga, *Drumurile de comerț creatoare a statelor românești*, București, Editura „Cartea Românească”, 1908, p. 12–13.

² Mai multe amănunte și precizări la Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Pim, 2009, p. 50 și urm.

³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, Editura „Viața Românească”, 1931, p. 161–176.

caucaziene și nord caspice⁴. Nu poate fi nicio îndoială că pe pământurile românești au venit și s-au aşezat și evrei sefarzi, alungați din Spania după reconquista victorioasă (1492), pe drumuri venite din Apus sau, mai sigur, din sud, din teritoriile cucerite de Imperiul Otoman. Cei care s-au aşezat temeinic la noi, în Moldova, au fost evreii din „al treisprezecelea trib”, fiind ca turcii, indo-europeni, de unde s-ar fi putut trage concluzia că antisemitismul e lipsit de obiect⁵.

Reticența evreilor aşchenazi pentru agricultură, deși pe locurile de plecare făceau și agricultură, ieșeau toti la munca câmpului, a fost un motiv predominant în presa antisemita de la noi, dar poate fi explicată înănd seama de ocupația lor principală: comerțul de tranzit, care presupunea depozitarea și transportul mărfurilor. Distrugerea statului kazar se datorează neamului rhas, varegii nordici, veniți pe actualele teritorii ale Ucrainei și Rusiei din nord, din Peninsula Scandinavă și bizantinilor cu care kazarii au luptat împotriva Califatului de Bagdad. Distrugerea statului a dus la exodul kazarilor spre cnezatele rusești și Polonia, unde au locuit separat în orașe, ghetoul nefiind o creație recentă⁶.

Când habsburgii au ocupat partea de nord-vest a Moldovei, începând cu toamna anului 1774, pe care au numit-o Bucovina, numărul familiilor evreiești pe tot teritoriul ocupat (10 400 km²) era de 504, cu 2 332 de suflete⁷, iar în Ocolul Câmpulungului, potrivit recensământului rusesc, erau 12 familii de evrei, dintre care 10 familii locuiau în Câmpulung, iar Sadova și Vama aveau câte o familie de evrei⁸. În Vama, arendașul crâșmei, care aparținea Mănăstirii Moldovița, Israel Berl, a fost amendat de fiscul imperial, la 5 august 1784, cu suma de 8 florini și 40 de creițari⁹.

Guvernatorii militari, generalii Gabriel von Splény și Enzenberg, în perioada 1774–1786, aveau păreri diferite despre evrei: primul nu-i agrea în provincie, al doilea, mai tolerant la început, a sfârșit prin a avea o atitudine intransigentă¹⁰. Până

---

⁴ Arthur Koestler, *Al treisprezecelea trib: Khazarii. Imperiul Khazarilor și moștenirea sa*, Foro Trajano 1/A Roma-Italia, Editura Nagard, 1987, p. 58–85.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ P. G. Dmitriev, P. B. Sovetov, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1774*, Chișinău, Editura Academiei de Științe a R.S.S.M., 1975, p. 242–244.

⁸ Eugen Glük, *Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786*, în „Analele Bucovinei”, București, anul III, nr. 1, 1996, Editura Academiei Române, p. 111–129.

⁹ Suceava. *File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, vol. II, București, p. 478. În documentul din 1784, înscris la nr. 301, referitor la veniturile și cheltuielile orașului Suceava, începând cu anul 1783, la venituri sunt înscrise doi arendași: Solomon Mayer din Sadova și Israel Berl din Vama, care plătesc o amendă de 8 florini și 40 de creițari pentru raportarea neadevărului.

¹⁰ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfete, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici (în continuare se va cita *Bucovina în primele descrieri...*), București, Editura Academiei Române, 1998, p. 35, 389.

la „unirea” Bucovinei cu Galitia, în 1786, ca al 19-lea cerc administrativ, guvernatorii militari au limitat accesul evreilor în noua achiziție teritorială și au intenționat să-i expulzeze pe toți evreii intrați și strecuți în Bucovina, începând cu ocupația rusească dintre anii 1768 și 1774, dar, după alipirea la Galitia, accesul evreilor și al altor etnii, ruteni, dar și polonezi, care s-au adăugat elementelor germane conducătoare, a rămas neîngrădit, stăpânirea folosindu-i pe evrei, pe toată durata stăpânirii habsburgice de 144 de ani, ca factor de germanizare și de schimbare a compoziției etnice în Bucovina.

Sub aspectul cunoașterii locului și rolului evreilor din Bucovina, mărturiile lui Vasile Balș¹¹, boier cult, pătruns de ideile iluminismului și iosefinismului și ale lui Ion Budai-Deleanu, român ardelean, ajuns înalt funcționar în guvernul de la Lemberg (Lvov), sunt de cea mai mare importanță, cu toate că, folosind „unitățile de măsură” ale sioniștilor de astăzi, ei intră, alături de mulți alții, în categoria antisemitiștilor. Opoziția celor doi fruntași români față de evrei, de unii dintre ei, în mod deosebit și de toți la un loc, pornește de la ideea că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, acaparaseră comerțul cu băuturi spirtoase. „Rachiul pe care evreii îl importă din Ucraina în cantitate zilnică de multe butoaie – spune Vasile Balș – în timp ce Bucovina n-ar avea nevoie să achiziționeze din Ucraina niciun fel de produse, face ca să se scoată din Bucovina anual aproape o sută de mii de guldeni, fără a ține seama de faptul că țărani, nevânzând roadele lor sau vânzându-le la prețuri de nimic, neglijând cu totul agricultura, își pierd din cauza ieftinirii rachiului banii strânsi, câștigul zilnic și sănătatea și doar împing singurul lor câștig spre evrei”¹². După ce Vasile Balș arată cât de păgubitor este sistemul de arendare, „aproape fiecare sat este arendat, iar arendașii sunt toți străini”, revine asupra situației evreilor săraci: „Altă pagubă rezultă pentru locuitori prin multimea de evrei sărmani, care s-au strecurat în Bucovina de la războiul rusesc și ocupația Majestății Voastre Încoace, care nu pot fi folosiți pentru nicio muncă, dar reușesc să se hrănească foarte îndestulător, împreună cu animalele lor, prin arendarea cărciumilor, afundându-i prin tertipurile lor primejdioase pe țărani în mari datorii și stare de mizerie”¹³.

Ion Budai-Deleanu, la 1813, făcea precizarea că „evreii din Bucovina sunt toți imigranți din Galitia [...] și pot fi priviți ca o adevărată plagă a țării”¹⁴. Părerile exprimate la adresa evreilor, pe care le întâlnim în presă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, nu trebuie absolutizate, ca și cum sărăcia, boala, lipsa de școli și învățătură, beția ar fi venite exclusiv de la evrei.

¹¹ Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia” căutând arhivele Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2003, p. 284.

¹² Radu Grigorovici, *Memoriul lui Vasile Balș „Descrierea Bucovinei” din 1780*, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1, 1996, p. 230–231.

¹³ *Ibidem*, p. 231.

¹⁴ *Bucovina în primele descrieri...*, p. 389.

Desigur, atât guvernatorii militari, cât și cei doi fruntași ai românilor, condamnau practicile de aservire a muncii țăranului român de către evrei, care nu se angajau, cel puțin la început, în alte activități lucrative, însă nu va trece mult timp și îi vom găsi ocupând toate funcțiile importante, aducătoare de câștig: juriști, medici, farmaciști, proprietari de întreprinderi industriale și de moșii.

Stabilirea evreilor în Vama nu poate fi urmărită strict documentar, așezarea lor în orașele și satele Bucovinei nefiind dirijată de stat, aşa cum s-a întâmplat cu evreii germani. Dacă luăm în considerare faptul că Vama, chiar de la începutul stăpânirii străine, era considerată târg, unde noua stăpânire a adus funcționari, armată, a stabilit stație de poștă și a construit un han, iar din punct de vedere economic au fost construite primele stabilimente industriale, fiind legate de activitatea industriașului Anton Manz¹⁵, este de presupus că evreii nu au ocolit această localitate cu perspective de dezvoltare și afaceri.

Evoluția demografică a localității Vama, în legătură cu dezvoltarea economică, a determinat stăpânirea să ridice satul Vama la rangul de târg, în 1874. Primarul de atunci al târgului Vama, Grigore Toma, tatăl lui Iorgu G. Toma, a fost nevoie să acorde comunității evreiești o suprafață de teren, la poalele dealului împădurit Barbușca, pentru cimitir. Este de presupus că, anterior acestei date, evreii din Vama au fost înmormântați în cimitirele din Câmpulung și Gura Humorului sau în locuri de la marginea satului, în niciun caz în cimitirul ortodox. Numărul evreilor din Vama de până la recensământul din 1890 nu-l putem ști cu certitudine, deoarece la recensăminte anterioare era înregistrat numărul total al populației, fără să fie indicată etnia. De exemplu, la recensământul din 1869 sunt înregistrați 3 487 locuitori, cu o creștere apreciabilă a populației, de 1 805 suflete, față de 1841, ceea ce poate să însemne un aport substanțial de elemente germane și evreiești¹⁶.

Începând cu anul 1880, mașinaria administrativă a Imperiului Austro-Ungar a introdus un artificiu la înregistrarea populației: în loc de limba maternă, s-a trecut limba de conversație¹⁷. În felul acesta, mulți români care vorbeau și limba ucraineană au îngroșat rândurile acestei etnii, favorizată de stăpânirea habsburgică, iar evreii au fost înregistrați la un loc cu germanii. Dacă la recensământul din 1890 n-ar fi fost înregistrată și religia, n-am fi știut că în Vama, la acea dată, erau 501 practicanți ai cultului mozaic, 422 catolici și 95 evanghelici care, toți la un loc, formează elementele de limbă germană, 979 la număr, față de 2 530 vorbitori de

---

¹⁵ Ion Cernat, Elena Lazarovici, *op. cit.*, p. 97–98.

¹⁶ P. S. Aurelian, *Economie națională. Bucovina. Descriere economică însoțită de o hartă*, București, Editura Socec, 1876, p. 18.

¹⁷ I. E. Torouțiu, *Populația și clasele sociale din Bucovina*, București, Editura „Neamul Românesc”, 1916, p. 32–33.

limbă română¹⁸. Pentru anul 1900, sunt înregistrați 1 111 vorbitori de limbă germană, în care sunt incluși evreii, în număr aproximativ egal cu al germanilor¹⁹. Recensământul austriac, ultimul de altfel, din 1910, înregistrează o creștere spectaculoasă a etnicilor germani – 1 468 de persoane, la care se adaugă 618 evrei, în total 2 086 de persoane, reprezentând 39,3% din populația comunei, românii fiind majoritari, cu 3 196 de persoane (60,2%). Autoritățile erau interesate de numărul de alegători, 1 267 în total, din care 470 (37,1%) îl reprezentau germanii și evreii, deoarece în 1909 se adoptase o nouă lege electorală, în vederea alegerilor din 1911²⁰.

Alegerile pentru organele administrației locale din 22 martie 1910 au avut loc pe fondul afirmării politice și naționale a românilor. Pentru Vama, această mișcare de afirmare poate fi urmărită documentar²¹. În 1894 se pun bazele cabinetului de lectură „Stâlpul lui Vodă”, în 1899 ia ființă o bancă populară de tip Raiffeisen, iar în 1910, vămenii au propria Casă Națională. Până în 1910 administrația din Vama a fost în mâna unui consiliu comunal dominat de germani și evrei, și, cum reprezentanții celor două etnii făcuseră o înțelegere de a-i exclude pe români din consiliu, alegerile locale din 1910 au fost un bun prilej de confruntare politică și națională, în care vămenii au demonstrat că pot fi uniți, pot să se consolideze și să formeze o fortăreață politică contra străinilor²². Alianța germano-evreiască, chiar dacă a fost sprijinită de câțiva români interesați în vânzarea drepturilor de „servitut” asupra pădurii obștii, a fost învinsă în alegeri, neocupând niciun loc în consiliul local²³. Pretenția evreilor de a participa la conducerea localităților era dată nu numai de alianța cu elementul conducător german, dar și de poziția economică ocupată în Bucovina, în orașe și sate. Intelectualitatea românească din Bucovina, dar și din Vechiul Regat, i-a văzut pe evrei, indiferent de funcția ori poziția economică ocupată, în primul rând ca agenți ai alcoolismului, deși evreii au fost și buni meseriași, nu numai cârciumari și comercianți, a căror lipsă s-a simțit după deportarea evreilor în Transnistria.

Nicolae Iorga, care a contribuit mult la dezvoltarea națională a bucovinenilor, vizitând de mai multe ori Bucovina și Vama, unde a fost primit în casa lui Iorgu G. Toma, primire apreciată elogios de marele savant, spunea că „astăzi Vama are vreo 3 000 de români și atâtia evrei cât trebuie pentru a face impresie curat evreiască

¹⁸ Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita D.J.S.A.N.), Colecția *Sematismus*, f. 83.

¹⁹ După un document statistic aflat în arhiva școlii din Vama.

²⁰ Constantin Ungureanu, *Alegătorii din Bucovina către anul 1910*, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1, 2002, p. 119.

²¹ Nicolae Lucanu, *Carte de însemnări*, manuscris, fotocopie aflată la autor. Vezi și Ion Cernat, *Cartea de însemnări a lui Nicolae Lucanu, cantorul (1856–1947)*, în „Crai nou”, Suceava, 9 februarie 2006, p. 7; 10 februarie 2006, p. 7.

²² „Patria”, Cernăuți, 14 aprilie 1910, p. 1–2.

²³ *Ibidem*.

aceluia ce străbate numai acest sat care e, de departe, un târgușor, unde țărăniminea vine pentru târguieli și beții”²⁴.

Reflectând o realitate socială și economică indusă în lumea satelor românești, presa românească nu putea rămâne pasivă în raport cu „problema evreiască”. Un articol intitulat *Jidani se înmulțesc* surprinde o situație care tinde să se generalizeze: „cu deosebire în Vama și în Dorna Candrenilor s-au cuibărit atât de mulți jidani, că vatrele acestor două sate sunt mai cu desăvârșire măturate de români și bucșite de case jidovești”²⁵. Nu este scăpat din vedere rolul nefast jucat de unii dintre evrei în desfacerea alcoolului: „Unde te vei întoarce nu vezi alta decât crâșmă lângă crâșmă și nimănuți nu-i plesnește prin minte a pune capăt înființării atâtore crâșme, care sunt ruina și nimicirea poporului nostru”²⁶.

Fără să se manifeste violent și zgomotos, intelectualii români constatau neputincioși creșterea flagelului cametei și beției de care erau făcuți vinovați numai evreii: „Și oare din ce trăiesc acești oameni veniți ca vai de ei de prin toate părțile împărăției și mai ales din Galitia? Partea cea mai mare dintre dânsii trăiesc pe spatele și din sudoarea poporului românesc”²⁷.

Atât de mare era flagelul alcoolismului, încât guvernul s-a văzut nevoit să intervină prin *Legea contra beției*, din 10 iulie 1877, prin care erau pedepsiti și cărciumarii și cei găsiți în stare avansată de ebrietate, revenind zece ani mai târziu prin înaintarea spre Camera Deputaților a unui proiect de lege pentru stăvilirea beției. Prin biserici s-au făcut jurăminte colective pentru „părăsirea rachiului” și s-au înălțat cruci în amintirea acestui jurământ, aşa cum este „Crucea jurământului” din fața bisericii „Sf. Nicolae” din Vama, intrată în conștiința populară drept „Crucea bețivilor”, ridicată, după cum se poate citi, în 1894 și, fapt semnificativ, motivul sculptural, săpat în gresie dură de Doabra, este viața de vie și strugurele!

Tot presa a semnalat gravitatea consumului exagerat de alcool, apreciind că „țărani din Bucovina dau pentru rachiu patru milioane de coroane”, care le afectează sănătatea și duce la creșterea infracționalității. Cauzele care duc la creșterea consumului de alcool sunt „lipsa de cultură, lipsa de școlire, lipsa de exemplu bun și multimea crâșmelor”²⁸.

Datele statistice de epocă explică, privite dintr-un anumit unghi, nemulțumirea românilor față de evrei: dintre cei 55 negustori din Vama, 52 erau evrei și numai doi români și un străin (german?), iar meseriașii erau 31 evrei și

---

²⁴ N. Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura „Cartea Românească”, 1905, p. 94–96.

²⁵ „Revista politică”, Suceava, nr. 6, 10 august 1887, p. 1–2.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Revista politică”, nr. 7, 15 august 1887, p. 10.

²⁸ „Gazeta Bucovina”, Cernăuți, nr. 100, 15 martie 1894, p. 1; Romul Reuț, *Cauzele criminalității la săteanul român din Bucovina*, în „Junimea literară”, Cernăuți, anul IV, nr. 8, 1907, p. 195–196.

șapte români, dar și 17 „străini”²⁹. Clasa de mijloc românească era slab reprezentată în Bucovina la începutul secolului al XX-lea. Desigur, conținutul noțiunii „clasa de mijloc” diferă de ceea ce înțelegem astăzi prin această noțiune; atunci meseriașii și toți cei care practicau o activitate neagricolă alcătuiau clasa de mijloc: birjarii, casapii, căruțașii, cărămidarii, cizmarii, cofetarii etc., marea majoritate evrei, dar și germani, erau clasă de mijloc³⁰. Înregim cunoștințele despre o altă parte a clasei de mijloc în Bucovina, cea a intelectualității, pe baza observării și interpretării judicioase, fără părtinire, a locului ocupat de evrei în structura etnică, în raport cu numărul de intelectuali ieșiți din rândurile acestei etnii. După recensământul din 1910, populația Bucovinei se ridica la 800 088 de locuitori, dintre care 102 919 erau evrei³¹. Deși formau 1/8 din populație, evreii ocupau cele mai importante poziții:

- din 37 farmacii – 21 erau ale evreilor (una era în Vama!);
- din 164 medici – 144 erau evrei;
- din 214 avocați – 179 erau evrei;
- din 274 magistrați – 73 erau evrei;
- din 234 funcționari de cancelarie – 104 erau evrei;
- din 509 funcționari în magistratură – 177 erau evrei³².

Asaltul evreilor spre funcțiile bine plătite și cu posibilități de a influența opinia publică, viața economică, socială și politică, nu mai puțin cultura, începea de pe băncile școlii. După 1881, când se pun bazele claselor cu predare în limba română la Gimnaziul superior greco-ortodox (românesc) din Suceava, numărul elevilor evrei era, în unii ani, aproape egal sau mai mare decât al elevilor români³³:

Anul	Nr. elevi români	Nr. elevi evrei
1881	139	99
1882	134	107
1888	134	133
1889	145	145
1890	165	162
1891	171	173

²⁹ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 248.

³⁰ Idem, *Români și clasa de mijloc din Bucovina. Studiu statistic*, Partea I, *Meseriașii*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1912, p. 53–54.

³¹ „Revista Bucovinei”, București, anul I, nr. 1, 10 aprilie 1916, p. 20–21.

³² *Ibidem*, p. 49.

³³ Dr. Eusebiu Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 125.

În anul 1881, din Vama a urmat cursurile Gimnaziului superior din Suceava un singur elev, Iorgu G. Toma, viitorul magistrat-literat, fost secretar general al Guvernului local de la Cernăuți, deputat și senator în Parlamentul României Mari³⁴.

Am arătat câteva motive/cauze de nemulțumire a românilor față de etnicii evrei sau față de unii dintre ei, amplificate mult de o parte a societății românești, care căuta justificări pentru neîmplinirile proprii. Dacă mai adăugăm că la sfârșitul secolului al XIX-lea, în 1894, marea proprietate românească trecuse deja în mâinile a 81 de proprietari evrei, 45 de armeni și 16 polonezi, că marii proprietari evrei ajunseseră, în virtutea obligațiilor pe care le aveau proprietarii români față de biserici, să patroneze 54 de biserici ortodoxe românești, vom înțelege, și sub acest aspect, sentimentul de respingere a evreilor și sursa antisemitismului „intellectual” românesc³⁵. Și, ca să percepem mai exact că această aversiune nu se datorează unei gene antisemite, existente la români (antisemitismul nu-i o „creație” românească, are, cred, o vechime apreciabilă, din antichitatea primară), și că este izvorată din situații concrete, vom arăta că în timpul Primului Război Mondial (1914–1918), când Bucovina a fost teatru de război pentru austro-ungari și ruși, s-a organizat dintre români o unitate militară care trebuia să-i opreasca pe ruși la Frasin. „Instrucția” celor din Vama a fost încredințată unui evreu și unui neamț bețiv, tinerii vămeni ajungând bătaia de joc a alogenilor, prin „exerciții amuzante”: culcat prin sănțuri, înjurături și bătaile³⁶. În timpul războiului din 1914–1918, un consorțiu evreiesc a făcut afaceri cu mărfuri importate din România și contrabandă cu aur, fără ca autorii să fie pedepsiți, deoarece completul de judecată era format din evrei, mobilizați pe loc, declarați indispensabili³⁷ sau, dacă au fost mobilizați, au preferat să fie ordonațe la ofițeri decât să lupte pe front³⁸.

Dacă au existat în Bucovina accente antisemite ale intelectualității românești, dar și în lumea satelor, acestora li s-a răspuns de către ziariștii evrei, care și-au să întrețină agitațiile antiromânești, fiind grupați în jurul ziarului „Bukowinaer Rundschau”, care făcea jocul stăpânirii. Spre deosebire de aceștia, populația evreiască din prin sate se manifesta diferit, situație evidențiată cu vizita prințului de coroană, când n-a fost casă evreiască din Vama care să nu fie luminată și să nu aibă arborat steagul românesc al Bucovinei. Care a fost răspunsul evreilor din Vama la nedumerirea redactorilor de la „Revista politică” din Suceava? „În biroul redacției – a fost răspunsul evreilor din Vama – se poate lesne scrie orice, fiindcă

³⁴ Vezi Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate*, Iași, Editura Pim, 2004, p. 39–50, 233. Pentru tema noastră, vezi și Iorgu G. Toma, *Justiția în Bucovina*, în vol. *Zece ani de la Unire. 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 233.

³⁵ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 235.

³⁶ N. Coman, *Martiriul Bucovinei, 1914–1915*, București, Editura „Cartea Românească”, 1921, p. 227.

³⁷ Ion Cernat, *op. cit.*, p. 148–149.

³⁸ Mărturia lui Sammuel Frenkel, evreu din Vama, fost ofițer sanitar în armata habsburgică. A fost pe front 44 de luni din cele 48 ale războiului.

«Rundschau» n-are ce vinde, nici ce cumpăra de la poporul român; noi, însă, trăim aicea cu dânsul și, dacă n-ar fi poporul pe care-l combată «Rundschau» în aspirațiile sale de cultură, noi n-am avea ce căuta aicea și rău, foarte rău ne reprezintă gazeta interesele noastre, dacă ne împinge ca să intrăm în conflict cu poporul băştinaș, cu care voim să trăim în pace”³⁹.

Raporturile dintre români și evrei nu s-au modificat semnificativ nici după ce, prin voința liber exprimată a românilor bucovineni și a celor de alte etnii, în cadrul Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, s-a hotărât Unirea Bucovinei, în vechile ei hotare, cu Țara Mamă, România. Prin semnarea Tratatului minorităților, din 9 decembrie 1919, România se angaja să recunoască drept cetățeni români pe toți cei născuți și domiciliați în țară – unguri, austrieci, precum și pe toți evreii de pe tot cuprinsul țării, care nu se puteau prevala de altă cetățenie”⁴⁰.

Atitudinea evreilor, care nu se împăcau cu noua stare de lucruri – pierduseră protecția și privilegiile avute în timpul stăpânirii habsburgice –, nu a avut darul de a atenua asperitatele și animozitatele manifestate de autoritățile și intelectualitatea românească. Evreii voiau, nici mai mult nici mai puțin, decât autonomie în cadrul Bucovinei și erau împotriva introducerii limbii române ca limbă oficială și n-au fost de acord cu transformarea Universității germane din Cernăuți într-o instituție de cultură românească și nici cu înființarea teatrului românesc, în locul celui german⁴¹.

Intervenția finanței mondiale evreiești pe lângă cei patru mari care au hotărât soarta lumii după războiul din 1914–1918, în sensul condiționării unor drepturi care revineau României, de accordarea unor drepturi suplimentare pentru evreii din România Mare, „drepturi” pe care România nu era dispusă să le acorde atunci, a avut efectul unei mâini forțate, iar opinia publică și-a pus întrebarea: De ce ei? Noi ce-am câștigat? Ambele întrebări erau legitime, iar răspunsul era dat de altă întrebare: Să fi murit 800 000 de români pe front și în spatele frontului numai să aibă drepturi mai mari evreii? Pe aceste întrebări și pe altele și pe răspunsuri se „brodează” antisemitismul interbelic în România.

La sfârșitul războiului, cei veniți de pe front, soldați și ofițeri, au găsit pe lângă distrugerile din fiecare localitate a Bucovinei, aceeași situație social-economică, deși se așteptau la o schimbare radicală care să le fi compensat suferințele și lipsurile îndurate timp de patru ani, pe toate fronturile de luptă. Frustrările și lipsurile îndurate s-au transformat în intransigență și ură împotriva celor care aveau, deși nu săngeraseră pe câmpurile de luptă, și cei care aveau, erau, între puțini alții, evreii. La această situație, se adaugă noul val de tineri din lumea

³⁹ „Revista politică”, Suceava, anul II, nr. 6, 1 august 1887, p. 13.

⁴⁰ Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 131–144.

⁴¹ Ibidem.

satelor care asaltează orașele ca elevi și studenți, veniți dintr-o lume a trudei zilnice și a sărăciei. A fost ușor pentru acești tineri să cadă în mrejele antisemitismului, întinse de cei care voiau un loc mai sus în politica țării. Și mai ușor a fost să-i atragă la sentimente antisemite pe aspiranții la posturi și funcții, cu cât aceștia se loveau în sălile de clasă și la curs de mulți, foarte mulți, tineri evrei. Ca în mișcările sociale din Evul Mediu, care și găseau suport ideologic în religie, legionarismul, desprins din „Liga” lui A. C. Cuza, pune în mâna tineretului crucea ortodoxiei, care s-a dovedit a fi insuficientă pentru a strunji „o Românie ca soarele pe cer”, aşa că lângă cruce s-a adăugat un pistol. Alăturarea celor două elemente atât de diferite a avut darul să-i fascineze pe cei predispuși emoțional și să-și asume rolul de lideri. O asemenea mișcare caracterizată, înainte de toate, prin antisemitism, a putut lesne găsi aderenți în toată Moldova, în Bucovina și apoi în toată țara.

Un afiș electoral din 30 mai 1930 al Ligii Apărării Naționale Creștine se adresa alegătorilor cu „repatrierea forțată a tuturor jidaniilor intrați în țară după 1 august 1914, deoarece, în mod legal, n-au putut obține cetățenia”⁴². În același afiș, care exprima crezul politic al lui A. C. Cuza, este cuprinsă o mai veche cerință a intelectualilor din Bucovina, aceea a proporționalității, *Numerus Clausus* – în toate domeniile să existe un raport just între ponderea populației în structura demografică a țării și locurile ocupate în școli, administrație, justiție, sănătate, jurnalism⁴³ etc. Discipolul lui A. C. Cuza, de care s-a desprins, Corneliu Zelea Codreanu, depășindu-și maestrul, zicea despre evrei în Parlamentul României: „este o populație dușmană pe pământul țării”⁴⁴.

Pe fondul unei crize economice care se prelungește prea mult (1929–1933) are loc o focalizare a răului asupra evreilor, a evreilor cămătari, acestora fiindu-le atribuite toate vinile și toate relele din țară. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la al Doilea Război Mondial, se conturaseră atributile evreului imaginar prin contribuția ideologilor antisemitismului românesc, care au lucrat la imaginea demonică și la demonizarea evreului. Care sunt atributele evreului imaginar? La vina vinelor – deicidul – se adaugă: agent al alcoolismului (evreul cărciumar, purtător al valorilor mercantile), arendaș de moșii (evreul e vinovat și de răscoala din 1907), cămătar (cel care percepă dobânzi în robitoare, însușire greu de combătut), practicant al infanticidului ritual, batjocorește ceremoniile creștine, apoi pactizarea cu dușmanul, agenți ai ideologiei de stânga (comuniști), însă la unii indivizi se aruncă vina pe întreaga comunitate⁴⁵ etc.

---

⁴² Ibidem.

⁴³ Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente* (în continuare se va cita *Documente*), Iași, Editura Polirom, 2005, p. 53.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Pentru problema în discuție vezi Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2004, lucrare prezentată de Ioan Stanomir, *De două mii de ani*, în „Idei în dialog”, București, anul II, nr. 5(8), mai 2005, p. 33–34; Alexandru Florin Platon, *Denigrarea prin corp ca expresie a diferenței*.

Aceste vini, imaginare în cea mai mare parte, au fost amplificate de o propagandă situată la etajele superioare ale puterii, având menirea de a amorții conștiința unora, nu a întregului popor român, care găsesc în terorizarea evreilor o justificare pentru frustrările și neîmplinirile proprii. Și din exterior veneau semnale că „evreul e dușmanul” și această idee că „nu suntem singuri” a dus la intensificarea politiciei antisemite, deși acest antisemitism din România n-a avut nevoie de „profesori” din Apus.

Pe acest fond se grefea totalitarismul de paradă al lui Carol al II-lea (1938–1940) care, deși are o metresă evreică, face afaceri cu evreii bogăți, ia măsuri antievreiești din dorința de a se alinia politicii Germaniei naziste, punând în aplicare Decretul-lege nr. 169, din 21 ianuarie 1938, prin care se revizuia cetățenia evreilor înscrise în registrele de naționalitate ale comunelor⁴⁶.

Potrivit legii de revizuire a cetățeniei, din 1938, Primăria Vama raporta către Prefectura Câmpulung, la 27 ianuarie 1938, despre numărul persoanelor supuse revizuirii, înscrise în listele afișate, care cuprindeau 428 de persoane. De asemenea, s-a constatat că erau evrei cu domiciliul în Vama care n-au fost înscrise în registrul de naționalitate la nicio comună din țară, numărul acestora fiind de 17 persoane, dar se aflau în țară de la naștere, fiind din punct de vedere social comercianți⁴⁷. Dintr-o altă situație cerută de Președinția Consiliului de Miniștri, la 15 mai 1939, referitoare la capii de familie supuși revizuirii cetățeniei, la care s-a răspuns printr-o adresă a Primăriei Vama către Prefectura Câmpulung, aflăm că au fost înscrise 203 capi de familie evrei⁴⁸. Evreii, care, cu ocazia revizuirii cetățeniei, au pierdut cetățenia română, nu aveau dreptul să ocupe vreun post sub orice titlu, în orice întreprindere publică sau privată, nu aveau dreptul să lucreze în fabrici, ateliere sau magazine⁴⁹. Până la urmă, au fost ștersi din registrul de naționalitate, în baza unei hotărâri judecătoarești, 128 de evrei, iar cei rămași cu cetățenia română n-au primit certificate noi⁵⁰.

Anul 1940, an tragic pentru România, a fost tragic și pentru numeroasa populație evreiască din țară. Încă din 9 august 1940, prin Decret regal, s-a decis că evreii nu pot deține imobile rurale, dar autoriza vânzarea lor către români sau către statul român, situație care a dus la nenumărate abuzuri⁵¹.

Cazul alterității iudaice cu exemplul românesc de transfer simbolic, în vol. *In honorem Ioan Ciupercă. Studii de istorie a românilor și a relațiilor internaționale*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007, p. 515–528.

⁴⁶ *Documente*, p. 56.

⁴⁷ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 21/1938, f. 70, 129, 145.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 222.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 250.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar nr. 8/1939, f. 18–20.

⁵¹ Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, *Martiriul evreilor din România, 1940–1944* (în continuare se va cita *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*), București, Editura Hasefer, 1991, p. 3–13. Despre legislația antisemită vezi: Lya Benyamin, *Evreii din România între*

După instalarea regimului Ion Antonescu (6 septembrie 1940) și transformarea României, atât cât mai rămăsese din ea după cedările teritoriale din vara anului 1940, în stat național legionar (14 septembrie 1940), măsurile discriminatorii împotriva evreilor s-au concretizat prin Decretul din 5 octombrie 1940, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 233, care prevedea trecerea proprietăților evreiești rurale în proprietatea statului. Articolul 1 din acel Decret stabilea că „evreii nu pot stăpâni, dobândi sau deține proprietăți rurale în România”⁵².

La dispoziția prefectului de Câmpulung, s-a trecut la exproprierea bunurilor evreiești. Evreii expropriați s-au retras pe teritoriul urban din orașele Câmpulung, Vatra Dornei, Vama (era comună urbană) și Gura Humorului. Bunurile expropriate au fost luate în primire de către șeful Garnizoanei Legionare, numit de prefect pentru această operațiune⁵³. Unii evrei au fost amenințați, li s-a cerut, prin scrisori, taxă de protecție, au fost supuși șantajului, li s-au atacat casele. Astfel, în noaptea de 14 spre 15 august 1940, necunoscuți, făcători de rele, au spart geamurile comerciantului Lichman Lantaf, după care au dispărut, nefiind identificați⁵⁴.

La 18 noiembrie 1940, evreii din Vama au fost somați ca în termen de 5 zile să părăsească orașul (Vama), deoarece acest oraș, Vama, a fost transformat în comună rurală. Evacuarea s-a făcut cu forță, evreii din Vama fiind duși la Câmpulung și Vatra Dornei⁵⁵. În Vama, evreii au fost scoși din casele lor de către echipele de legionari, formate în acest scop, sub privirile concetătenilor care au fost amenințați să tacă, să nu spună nimic⁵⁶. Echipa de legionari din Vama era formată din Luca Călinescu, „legionar rău pătat”, Toader Mihalache (a Frosinchi), Gheorghe (Bobuț) Lucan, Gheorghe Preutescu și studentul în Drept Dumitru Leonties⁵⁷.

Majoritatea locuitorilor și-au arătat îngrijorarea, compasiunea și mila, solidarizându-se cu suferințele evreilor. De la bătrânul Nicolae Istrate (n. 1906) am aflat, în anul 2000, că în 1940 au fost ridicați toți evreii valizi, fără nicio grijă față de cei neputincioși, care au fost lăsați la mila locuitorilor. „Nu trebuia să facă asta, dom'le, să-și bată joc de oameni”, mărturisea Nicolae Istrate, având, desigur, în

---

1940–1944, vol. I, *Legislația antievreiască*, București, Editura Hasefer, 1993; *Documente*, volum care conține legislația dată de guvernarea Goga-Cuza, Dictatura Regală și Dictatura lui Ion Antonescu.

⁵² D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 6/1940, f. 1.

⁵³ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 9–13.

⁵⁴ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 24/1939, f. 193.

⁵⁵ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 64. Despre măsurile discriminatorii aplicate evreilor din Vama ne informează cronicarul Vamei, Nicolae Lucanu, în *Cartea de însemnări*, manuscris, fotocopie aflată la autor. „Pe 29 octombrie 1940, spune cronicarul Vamei, a început controlul la jidani cu pretorul Cârlan din Câmpulung și au început de la Maler Melzer și de la Feldhamer”.

⁵⁶ Mărturia lui Gavril Voșloban (n. 1916), dată în 30 martie 2006.

⁵⁷ Mărturia lui Vasile Tomescu, 5 august 2003. Vasile Tomescu a fost, în perioada 1940–1944, în corpul de jandarmi.

vedere pe concetățenii lui legionari care s-au dedat la acte de samavolnicie împotriva unor oameni lipsiți de apărare, pentru singura vină că erau evrei.

Primăria Vama a înaintat o situație cu bunurile evreiești expropriate, care cuprinde 12 nume, capi de familie, de la care s-au confiscat terenuri, păduri, case, magazii etc.:

1. Moștenitorii după Maier și Roza Melzer – 35 ari teren arabil, 57,48 ha pădure, 2,25 ha fânețe, două case vechi și o magazie;
2. Sand Isak – 4/6 dintr-un drept de pădure, o casă, un grajd;
3. Engler Ester – 8 ha pădure;
4. Feldhamer Solomon – 8 ari teren arabil, 1,5 ha fânețe, 42 ha pădure, o casă și un grajd;
5. Seidenstein Max – 10 ha pădure;
6. Feldhamer Abraham – 12,5 ha fânețe;
7. Lehrer Betti, născută Feldhamer – 3,8 ha fânețe;
8. Cili Dora și Pepi Eisenkraft – 9,5 ha pădure la Bucșoaia;
9. Dukman Sand – 16 ha pădure în Vama;
10. Samuel Melzer – 10 ha pădure
11. Melzer Prinkas – 30 ari teren arabil, 10 ha pădure, o casă veche neglijată;
12. Alper Aron – 25 ari teren arabil⁵⁸.

Pe lângă aceste bunuri, au fost trecute în proprietatea statului român morile, fabricile, industriile forestiere, stocurile de cereale, inventarul viu și mort, recolta etc. În afara celor 12 expropriați, au fost supuși acelorași proceduri alți 25 de evrei, posesori de întreprinderi, magazine, bănci, băcănii, birturi, unele preluate de cetățenii români din localitate: băcănia lui Montag Zillman a fost preluată de Ion Lupașcu, cârciuma lui Tresner David de Axentoi Gh. a lui Dumitru, cârciuma lui Lang Solomon de Miron Ion, birtul și băcănia lui Albrecht și Rosa au fost preluate de Iosep Gh. a lui Toader, iar băcănia lui Sohafer Arnold a fost ocupată de Ion Ciocan⁵⁹. Dintr-o altă situație statistică înaintată de Primăria Vama către Prefectura Câmpulung, aflăm că până în septembrie 1940 erau în Vama 55 de construcții aparținând evreilor, dintre care 25 erau locuințe și localuri pentru întreprinderi industriale, iar 30 erau numai locuințe. O parte dintre aceste locuințe, care se mai văd și astăzi, refăcute și mărite, au fost lichidate prin vânzare către locuitorii români. Mișcarea legionară, după ce i-a evacuat pe evrei, a lichidat majoritatea întreprinderilor, prin desfacerea totală a mărfurilor și părăsirea localurilor și locuințelor⁶⁰.

Dacă toate proprietățile evreiești din țară au fost supuse același procedeu ca în Vama, rămâne să ne întrebăm dacă s-a ținut seama de prevederile legii, în sensul

---

⁵⁸ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 1/1918, f. 52.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar nr. 61/1940, f. 178 și urm.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 166.

că „naționalizarea proprietății evreiești trebuie să fie constructivă”, după cum se specifică într-un document semnat de Mihai Antonescu⁶¹.

Prin Decretul-lege nr. 1 216, din 2 mai 1941, s-a înființat Centrul Național de Românizare, având scopul de a româniliza bunurile intrate în patrimoniul statului, însă acest organism s-a transformat într-un instrument de abuzuri și fraude, în care au fost implicați comisarii de românizare. Lichidarea bunurilor evreiești a însemnat și lichidarea atelierelor meșteșugărești, simțindu-se repede lipsa meșteșugarilor, îndeosebi, după repatrierea germanilor în noiembrie-decembrie 1940.

Decretul-lege din 5 octombrie 1940, completat cu altul, nr. 3 810 din 12 mai 1941, conținea și unele excepții: rămâneau evreii și întreprinderile lor, considerate o necesitate pentru viața economică. În Vama au rămas șase familii de evrei, între care și două familii de funcționari de la Fabrica de Cherestea „Bucovina”. A continuat să funcționeze până în 1947 „fabrica” de unelte agricole și gospodărești de la Hurghîs a lui Velstein Iosif, renomită prin calitatea uneltelor (sape, hărlețe, topoare, țapine) și „fabrica” de sifon cu proprietarul ei, încă două familii de funcționari la Fabrica Molid-Vama, precum și Rubin Melzer, proprietarul unei mori și al unei „cherestele”⁶².

Despre rămânerea în Vama a lui Rubin Melzer aflăm din cererea lui adresată Prefectului de Câmpulung, purtând data de 25 noiembrie 1940, în care arată că este „industriaș” și cere să fie lăsat în Vama cu familia sa, „întrucât comuna Vama a fost declarată comună rurală și mie mi s-a pus în vedere de a părăsi comuna până pe 24 noiembrie a.c. de către legionari. Având în vedere dispozițiile Decretului-lege cu privire la sabotajul comercial și economic, și anume dispoziția articolului 2, care prevede sancțiuni drastice pentru cei care micșorează sau încetează activitatea întreprinderilor. Având în vedere dispozițiile articolului 4 din Decretul-lege din 16 noiembrie a. c., prin care sunt obligat să întrețin și mai departe, în cea mai bună stare, aceste întreprinderi [...], vă rog respectuos a binevoi a-mi acorda autorizație de sedere cu familia mea în comuna Vama. Totodată, vă rog să binevoiți a numi un comisar pentru întreprinderile mele, care să supravegheze lucrările”⁶³. Cererea lui Rubin Melzer a fost aprobată și este mai mult ca sigur că și Schärf Abraham, proprietarul altei fabrici de cherestea, a fost lăsat să-și continue activitatea, deoarece aflăm că Prefectura i-a pus în vedere următoarele: „faceți tot posibilul de a relua lucru [...] pentru a continua în bune condiții comerțul și industria Țării, cunoscând că în caz contrar voi fi nevoit a lua cele mai drastice măsuri [...] în conformitate cu legile în vigoare”⁶⁴.

Dacă statul român și-ar fi continuat politica antievreiască la legislația dintre anii 1938–1940, care a însemnat suferințe, confiscări, distrugeri, depozișări,

---

⁶¹ *Documente*, p. 167.

⁶² D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar nr. 61/1940, f. 166–168.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. 24/1939, f. 226.

⁶⁴ *Ibidem*.

ghetoizare, nu s-ar fi vorbit decât de practici discriminatorii, nu de Holocaust, dar la toate silnicile s-a adăugat și aplicat, în condiții de război, deportarea evreilor din Bucovina, Basarabia și din unele comune din fostul județ Dorohoi, în Transnistria, teritoriu dintre Nistru și Bug, însemnând aproximativ 40 000 km², rămas sub administrație românească, după înaintarea frontului spre răsărit.

S-a susținut că motivul deportării a fost atitudinea evreilor din nordul Bucovinei, Basarabia și din județul Dorohoi față de armata română, silită să se retragă de pe aceste teritorii în urma ultimatumului din 26 și 28 iunie 1940⁶⁵, dat României de U.R.S.S. Evrei, unii dintre ei, agenți ai bolșevismului, au batjocorit soldați și ofițeri români și au deschis focul asupra trupelor în retragere, ceea ce se neagă de către unii istorici evrei ai Holocaustului⁶⁶. Mărturiile cuprinse în memoriile lui W. Filderman și Alexandru Sofran, adresate conducătorului statului, Ion Antonescu, lasă să se întrevadă, fără dubii, că unii evrei sunt vinovați: „iar dacă printre evrei sunt elemente rele – declară W. Filderman la 5 septembrie 1941 – nu există niciun popor care să nu aibă trădătorii și netrebniții săi”, chiar dacă, pe 5 iulie 1940, același W. Filderman, adresându-se președintelui evreilor români din S.U.A., considera zvonuri antisemite atitudinea evreilor din Cernăuți și Chișinău⁶⁷. Dr. Alexandru Sofran, Șef Rabin al Comunității Evreiești din București, într-o scrisoare adresată mareșalului Antonescu, în aceeași zi cu W. Filderman, 11 octombrie 1941, se exprima astfel: „să fie lăsați la vetele lor toți evreii nevinovați, loviți de aspra măsură a dezrădăcinării lor de la locurile de baștină”⁶⁸.

Pentru a ilustra caracterul declarativ-constatativ al antisemitismului intelectualității române din Bucovina, îngrozită de măsurile inumane luate împotriva evreilor, vom lua ca martor pe Dorimedont (Dori) Popovici, om politic și luptător pentru unirea Bucovinei cu România, membru al Partidului Democrat al Unirii, care, într-un memoriu din 14 iulie 1942, cere respectarea legalității și sistarea exceselor și arată că: „Este nedrept ca o colectivitate să fie persecutată pentru actele criminale ale unor indivizi”⁶⁹.

---

⁶⁵ *Documente*, p. 66–69. Notă informativă din 30 iunie 1940 cu privire la actele ostile ale populației minoritare (evrei, ruși și ucraineni) din Basarabia și nordul Bucovinei.

⁶⁶ Negarea vehementă a actelor ostile declanșate de unii etnici evrei în teritoriile cedate și din Herța–Dorohoi a fost făcută de rabinul șef Moses Rosen, dar este admisă de martorii oculari, români din teritoriile cedate, fără să mai vorbim de soldați și ofițeri. Lucrarea istoricului sucevean Mihai Aurelian Căruntu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004, la p. 110 și urm., admite, pe baza mărturiilor documentare, manifestările antiromânești și împușcarea soldaților și ofițerilor români. De asemenea, în lucrarea monografică despre satul Cupca, autorii, între care V. Slănină, admit, pe baza mărturiilor locuitorilor din sat, că evreii s-au dedat la acte ostile, folosind și armele.

⁶⁷ *Documente*, p. 77.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 101.

⁶⁹ *Ibidem*.

Regimul dictatorial al generalului Ion Antonescu și-a propus recuperarea teritoriilor pierdute în est, printr-o alianță cu Germania nazistă. Această alianță nu putea lăsa România în afara rezolvării problemei evreiești, în condiții de război, prin aplicarea, fie și parțială, a „soluției finale”, dar care nu poate fi considerată o influență directă, o invitație sau o determinare necondițională⁷⁰. România intră în „jocul” Holocaustului și, ca urmare a faptului că nu poate rămâne în afara „jocului demențial” și pentru a demonstra că poate contribui la rezolvarea problemei evreiești, în sensul dorit de Hitler, începe cu deportarea evreilor în Transnistria, cea mai mare parte în județul Moghilev⁷¹. Căutându-se o sintagmă definitorie pentru Holocaustul românesc, consumat cea mai mare parte în Transnistria, „unde nu s-a înălțat vâlvătaia apocaliptică a crematoriilor, dar a avut loc un proces lent de exterminare”⁷², s-a găsit cu cale că ar fi potrivită formula „holocaust neterminat”⁷³. În sprijinul folosirii acestei sintagme vine afirmația lui Weilinghaus la conferința de lucru a referenților germani privind problema evreiască din Europa, unde este abordată și problema evreilor din România, în 4 aprilie 1944: „[...] problema evreiască în România până acum s-a tratat sub aspect economic și politic, din punct de vedere rasial și ideologic [a fost] permanent neglijată. Guvernul român a adoptat o poziție de precauție în problema evreiască. [...] în presa vremii nu sunt primite articole antievreiești, numai «Porunca vremii» [este] singurul ziar antisemit”⁷⁴.

În locul sintagmei „holocaust neterminat”, care înseamnă că a rămas așa din lipsă de timp, este, cred, de preferat să se folosească sintagma „holocaust sincopat”, care presupune declarații belicoase, reveniri, nehotărâri, ambiguități, îndoială, teamă, corupție și mită la eșaloanele inferioare, fără să se fi renunțat atât de către jandarmi, paznici, soldați și ofițeri (armata cu caracterul ei național!) la administrarea ororilor. Care a fost rolul organelor administrative și militare românești? Fără îndoială proiectează asupra Transnistriei o arhitectură a suferinței care, atunci, nu impresiona prea mult, într-o lume bulversată de forțele răului, când moartea devine o constantă: cel mai ușor este să mori, să fii omorât în bătaie, de foame, de boală, de epuizare, de lipsuri elementare și de toate la un loc⁷⁵. Ce se constată după mărturiile supraviețuitorilor și documentele elaborate de forurile

⁷⁰ Ioan Ciupercă, *Responsabilitatea Germaniei naziste în geneza și execuția Holocaustului antonescian. Observații preliminare*, text dactilografiat, în posesia autorului, prezentat la Reuniunea științifică pe problemele Holocaustului, București, 2004.

⁷¹ *Documente*, p. 417 și urm. Memoriul adresat de S. Jaegendorf, în 15 septembrie 1942, din Moghilău, președintelui Centralei Evreilor din România.

⁷² Lya Benjamin, *Bucovina și evreii. Semnificația zilei de 9 octombrie, Ziua Holocaustului în România*, în „Crai nou”, Supliment, 13 octombrie 2006, p. 6.

⁷³ Sintagma aparține cercetătorului cu reputația consolidată Carol Iancu, citat de Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 1.

⁷⁴ *Documente*, p. 552.

⁷⁵ Pentru problema morții în regimurile totalitare vezi: Ioan Ciupercă, *Totalitarismul, fenomen al secolului XX. Repere*, Ediția a III-a, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2006, p. 65 și urm.

dirigitoare? Se constată o atrofie a sentimentului de milă creștină, compasiune, de dezaprobară a suferinței și morții, o imunitate la suferința altora. Insensibilă, cu simțurile atrofiate, societatea românească are reprezentanți care, spre cinstea lor, salvează întregul prin gesturi de profundă omenie, de a nu se supune orbește unor ordine demente.

Comunitatea evreiască din Vama a urcat pe *Via Dolorosa* a Transnistriei și a suportat toate lipsurile și privațiunile. Cei stabiliți în Vatra Dornei au plecat pe 10 octombrie, iar cei din Câmpulung, pe 13 octombrie 1941. și unii și alții au îndurat chinurile unei călătorii în vagoane de vite supraagglomerate, fără apă, fără aer, apoi, de la punctul terminus la gara Atachi, au fost trecuți Nistrul cu plutele și au urmat călătoria pe jos, sub paza și amenințarea jandarmilor și soldaților. Nu se cunoaște cu exactitate numărul evreilor deportați din Vama. Primăria Vama înregistra 80 capi de familie evrei⁷⁶, iar Itzak Merdler vorbește de 79 de familii, împreună cu patru familii din Frumosu și cinci din Molid, pentru ca atunci când vorbește de scoaterea evreilor din Vama, să menționeze peste 100 de familii, cu 450 de suflete, înscriind cea mai mare parte cu nume și prenume, evident, capii de familie⁷⁷. Autorul, Itzak Merdler, crede că au fost deportate 450 de persoane și că s-ar fi întors circa 90 de persoane. Lipsa unor situații clare în legătură cu numărul evreilor deportați, a celor decedați din diferite cauze și despre cei întorși, atât pentru fiecare localitate, cât și la nivel global, lasă loc unor interpretări, dacă nu interesante, cel puțin eronate. De exemplu, pentru evreii din Vama care au primit ajutorare, se află o notiță care stârnește stufoare și nedumerire, arătând numărul evreilor înainte de război și cel actual (1946)⁷⁸. Notificarea pare să fi fost făcută în legătură cu numărul evreilor pauperi, care au nevoie de ajutor, dar, în prima parte are următorul conținut: populația totală evreiască, înainte de război 430 – corectat 213; populația actuală 158 – corectat 165.

O posibilă explicație se află în rapoartele Detașamentului de poliție Vama care, prin șeful Nicolae Moroșan, informează organele ierarhic superioare, la 2 decembrie 1938: „Mai suntem informați că pe ziua de 12 ianuarie 1939, 8 familii evreiești vor părăsi localitatea cu direcția spre America, numai din motivele și evenimentele petrecute”⁷⁹. Probabil au fost și alte plecări, în alte localități din țară sau în străinătate, înregistrate în documente care, poate, nu s-au păstrat.

Oricum, nu este de crezut că au fost deportați 213 evrei, au murit în Transnistria 234 și s-au întors 165! Asemenea situații și calcule sunt făcute, mai

---

⁷⁶ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Câmpulung*, dosar 24/1939, f. 193.

⁷⁷ *Martiriul evreilor din România, 1940–1944*, p. 64, *Viața și martiriu evreilor din Câmpulung – Bucovina*. Despre Vama scrie Itzak Merdler, mai mult din amintiri proprii și ale altora (p. 81–88).

⁷⁸ D.J.S.A.N., Fond *Comunitatea Evreilor din Vama*, dosar 1/1945, f. 43.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 155.

mult din interes decât din dorința de a stabili adevărul-adevărat și la nivel de Țară: căi „cercetători”, tot atâtea cifre diferite la capitolele: deportați, morți, reveniți în țară.

În legătură cu numărul morților în Transnistria, Radu Ioanid, director al Muzeului Holocaustului din Washington, răspunzând autorilor articoului *Antonescu și evrei*, publicat în ziarul „Ziua” din 12 iulie 2003, unde se punea întrebarea: „Se poate vorbi despre o campanie sistematică de decimare a populației evreiești din România similară cu cea din Germania, Polonia și chiar Ungaria?” Concluzia de la „Ziua”: „Documentele de epocă infirmă această ipoteză”⁸⁰.

Pentru a combate afirmațiile autorilor articoului din „Ziua”, Radu Ioanid, folosește documente de arhivă, în principal dosarul cu nr. 20 din Arhiva Ministerului Român de Externe (M.A.E.), care reflectă clar nu numai cele 96 496 de victime, evrei români morți sau omorâți în Transnistria (90 334 deportați din Bucovina și 56 089 localnici din Odesa, „dispăruți”, execuți în oraș sau mai târziu la Beregovca)⁸¹.

Cred că o situație trebuie să rămână clară: România și românii trebuie să-și asume Holocaustul, dar de aici până a jongla cu cifre, a confunda voit, din punct de vedere teritorial, România de după vara anului 1940 cu ce-a fost înainte și după, a supradimensiona răul de alte motive decât de stabilire a adevărului, ar însemna să se uite și să nu se recunoască că în condițiile concret-istorice ale războiului și a „soluției finale”, în România au fost salvați cei mai mulți evrei.

Ilustrăm asemenea puncte de vedere cu *Apelul* foștilor deportați din Transnistria pentru înființarea unei Asociații care, pe lângă faptul că atacă „nepăsarea revoltătoare a unei cliici puternice evreiești”, lansează ideea că deportările din Transnistria din toamna anului 1941 s-au soldat cu asasinarea a aproape 90% dintr-o masă de circa 400 000 de suflete nevinovate⁸².

Dintre evreii din Vama, îl amintim pe Sammuel Frenkel (1887–1973) deportat în zona Moghilev, revenit după război, care, după propriile mărturisiri, a locuit cu soția în casa unui țăran ucrainean (toți într-o cameră!) și a supraviețuit deoarece, având cunoștințe de medicină, îi ajuta pe cei bolnavi, iar hrana zilnică, o bucată de pâine și supă, o primea de la o unitate germană, unde crăpa lemne. Sammuel Frenkel avea o temeinică cultură germană, trăise 40 de ani la Viena și făcuse Primul Război Mondial ca ofițer sanitar. Tot el ne-a lăsat mărturii despre antisemitismul practicat de foarte mulți ofițeri din armata habsburgică. La un atac al rușilor, regimentul din care făcea parte Frenkel s-a retras în fugă. Un ofițer mai mare în grad, care fugea mai în față, a întors capul și i-a strigat lui Frenkel: „Uite cine fuge, un evreu!” Când au ajuns la podul de la Nistru, păzit de soldații sovietici, Frenkel și soția au fost întrebați cine sunt și ce vor și, aflând că sunt evrei, au rămas

⁸⁰ „Ziua”, București, anul VI, nr. 268, 26 iulie 2003, Supliment gratuit, *Dosare ultrasecrete: Drama evreilor din Basarabia și România*, p. 2–3.

⁸¹ Ibidem; Radu Ioanid, *Repliță la Muzeul Holocaustului*, p. 1.

⁸² Fotocopia de pe originalul *Apelului* se află în posesia autorului.

foarte mirați, deoarece lor li se spuse se de propaganda dirijată de evreul Ilia Ehrenburg că toți evreii au fost omorâți de germani și de români⁸³.

Odată cu înaintarea trupelor sovietice, toți evreii de pe teritoriile Ucrainei și Transnistriei au fost eliberați și, treptat, repatriați. Toți evreii din Vama repatriați au fost ajutați prin American Joint Distribution cu bani, alimente și îmbrăcăminte. Comisia evreiască din Vama (președinte – Eisenkraft Samuil, vicepreședinte – Rubin Melzer, casier-secretar – Max Seindenstein, membri – Loen Feldhamer și Litman Montag) a primit ajutorare bănești pentru refacerea templului, cimitirului, băii, școlii și a dispensarului propriu. Dintre-o adresă a joint-ului către Comunitatea evreilor din Vama, aflăm numărul evreilor în 1946, repatriați din U.R.S.S. între 1944–1946: „După examinarea datelor prezentate, am hotărât să acordăm sprijin unui număr de 158 pauperi din orașul dumneavoastră, repartizați după următoarele categorii:

- a) repatriați din U.R.S.S. în 1944 – 18;
- b) repatriați din U.R.S.S. în 1945 – 118;
- c) repatriați din U.R.S.S. în 1946 – 22.

Total: 158, din care 63 de bărbați, 76 de femei și 19 copii (10 băieți și 9 fete)⁸⁴.

Din mărturiile localnicilor, care au trăit evenimentele, am aflat că în Vama au venit și alți evrei, străini de localitate⁸⁵. Dint-un *Tabel statistic al Comunității evreiești din localitatea Vama*, realizat la 15 iunie 1947 și semnat de dr. Lehrer, aflăm că din cei 8 000 de locuitori ai Vamei, 183 erau evrei, dintre care 124 localnici și 59 străini de localitate. Tabelul oferă o situație amănunțită, cuprinzând vîrstă, sexul, numărul de bărbați/femei, copiii pe grupe de vîrstă, situația civilă (20 de femei văduve), situația materială, infirmițăi (un invalid, 20 de infirmi), starea de sănătate, ocupația (șomeri 19), marea majoritate având nevoie de ajutor de la Joint⁸⁶.

Locuințele proprii ale evreilor din Vama, care nu au fost vândute, au fost preluate de foștii proprietari. O parte dintre cei repatriați au ocupat posturi importante în industrie și administrație, unii și-au reluat vechile meserii, alții au considerat că li se cuvine să joace un rol mai mare în politica locală, simțindu-se la putere și, susținuți, au intrat în rândurile P.C.R. sau ale P.S.D. Făcând parte din Consiliul politic al Primăriei Vama, avocatul Leon Feldhamer a redactat un memoriu în care incrimina „situația insuportabilă din comună”, „teroarea legionară”, „manifestările legionare”, ale legionarilor incorigibili, „incendierea caselor” și „huliganismul legionar”. Echipa de legionari care i-a scos pe evrei din case a avut de suferit: unii au făcut ani grei de închisoare, alții au dispărut pur și

---

⁸³ D.J.S.A.N., Fond *Comunitatea Evreilor din Vama*, dosar 1/1945, f. 14–17.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 27.

⁸⁵ Mărturia lui Gavril Volșoban din 30 martie 2006.

⁸⁶ *Ibidem*; Tabel statistic din 26 iunie 1947, fotocopie aflată la autor.

simplu. Cel care se occupa cu denunțurile era tot un evreu, Steinschtein, care făcuse același lucru și în Transnistria, însă la doi ani de la întoarcerea din deportare a dispărut și nu s-a mai știut nimic despre dânsul. Alt evreu care se occupa cu răzbunările și denunțurile la partid, la Ambasada sovietică, la consilierii ruși, la evreii cu funcții importante, a fost Itzik Palak, secretar al organizației de partid, din cauza căruia mulți cetățeni au stat în închisoare sau au murit la Canal. Cât a fost deportat în Transnistria, în casa lui Isidor Meger din Molid-Vama a locuit cu chirie Gavril Voșloban, și el fugit din Bicazul Ardelean, de teama ungurilor. Prin cine știe ce „inginerie” politică, Gavril Voșloban a fost trimis la muncă forțată în U.R.S.S., la Dombas, unde a scos cărbune un an și jumătate.

Toți evreii din România așteptau, de la noile guverne de după 23 august 1944, o legislație reparatorie, dar de-abia în 19 decembrie, cu o întârziere de câteva luni, se adoptă Legea pentru abrogarea măsurilor legislative antievreiești. Se propunea acordarea de pensii, despăgubiri, dar nu se rezolvase problema locuințelor și chiar în guvern erau, în această problemă, poziții divergente⁸⁷. Între timp, la vîrful puterii noului regim politic, ajung tot mai mulți evrei și evreice, soții unor potenți români. Dintr-o dată, societatea românească are o revelație: detașându-se de cei vinovați de atrocitățile comise împotriva concetățenilor lor, evreii constată că au murit sute de mii de români, și pe frontul de est și pe cel de vest, numai să-i aducă la putere pe evrei. La 20 decembrie 1945, P.C.R. număra 300 000 membri: 71% români, 17% unguri (erau 7% din populație), 3,5% slavi și 7% evrei (erau 4% din întreaga populație). Sigur, nu se punea problema unei majorități evreiești, dar partidul era dominat de evrei. În 1955, 10% din funcții aparțin evreilor, iar în unele sectoare ponderea evreilor ajunge și până la 35%: a) la gospodăria de partid și în relațiile externe: 35%; b) la propagandă, știință și cultură: între 21–31%; c) funcții de conducere în presă: din 39 de posturi – 29 erau deținute de evrei⁸⁸.

Dar și evreii, atât cei din vîrful ierarhiei, cât și cei simpli, trăiesc o dramă: cum să împace totalitarismul rabinic cu totalitarismul comunist. Mimând atașamentul la cauza marxism-leninismului, gândul le este la mișcarea sionistă, de creare a statului Israel. După crearea statului Israel, în 1948, începe exodus spre vechea și, în același timp, noua patrie.

În locul vechilor pasiuni politice, a răzbunărilor, căror le-au căzut victime vinovați și nevinovați, a apărut o nouă provocare și amenințare: asumarea Holocaustului. Deși „nu există cifre exacte privind Holocaustul din România”, țara

---

⁸⁷ Ibidem, p. 152–156. Pot fi consultate și: Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica – Pillat*, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2003, p. 168–169; Teșu Solomovici, *Securitatea și evreii*, București, Editura Ziuă, 2003, p. 234 și urm.; Liviu Rotman, *Evreii din România în perioada comunistă, 1944–1965*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 61 și urm.

⁸⁸ Teșu Solomovici, op. cit., p. 152–156.

noastră se plasează pe locul doi, după Germania, în ce privește victimele din rândurile evreilor⁸⁹.

Aceia dintre evrei care, de bunăvoie, au împărtășit soarta celor mulți, a consătenilor din Vama, își dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc unde, fapt singular, cred, în țară, femeile, de ziua pomenirii morților, le pun câte o lumânare la cap, încreștinându-i *post-mortem*. Prin anii '70, mai rămăseseră trei evrei în Vama: doamna Lehrer, soția fostului doctor Lehrer, căruia vămenii îi păstrează o vie amintire: umbla veșnic cu trei sacoșe, de unde a rămas vorba că „umblă ca Lehrăroaia”; Sammuel Frenkel care, printre multe altele, spunea că în timpul comuniștilor nu a fost brutalizat sau molestat de nimeni și fostul măcelar Weber care, în glumă, spunea că nu mai plouă de Paștele evreilor, „că doar n-o să înece Dumnezeu pământul pentru trei jidani”.

Antidotul împotriva sălbăticiei și trogloditismului a constat în redescoperirea umanului: satul se detașează de concepțiile antisemite, văzându-l pe evreul real, vecin de peste drum sau de peste gard, pe care n-are cum să-l vadă într-un registru malefic. Trebuie făcută o disociere între linia oficială – cuprinsă în regulamente și legi – și atitudinea oamenilor de rând, care nu s-au lăsat influențați de antisemitismul oficial: altfel spus, este o mare deosebire între „gura statului” și „gura satului”. Vămenii și-au amintit de comercianții evrei care dădeau și pe datorie, de meseriașii și industriașii evrei la care au lucrat, și-au amintit de Paștele evreilor, când primeau pasca evreiască, de doctorul Lehrer, doctorul fără de arginți, doctorul săracilor și de faptul că, de multe ori, când intrau într-un necaz, nu mergeau la preot, mergeau la rabin, la Câmpulung; învățătura și evlavia lui erau garanții suficiente ca ruga să fie ascultată. Dintre urmașii evreilor trăitori în Vama, care mai vin la mormintele strămoșilor, îl amintim pe Jon Welt, care trăiește la Iași și pe Rudi Melzer din Israel, nepotul lui Maer Melzer, care a făcut mult bine multor vămeni⁹⁰.

Puțini dintre vămenii de astăzi știu despre tragedia trăită de evrei din Vama, despre deportarea în Transnistria și, cu atât mai puțin, despre Holocaust. Lumea uită repede, intră în firescul omenescului, dar nu totul trebuie uitat, deoarece răul s-ar putea repeta, cu alți „eroi”, care vor găsi alți țapi ispășitori.

---

⁸⁹ Wolfgang Benz, *Holocaustul la periferie. Persecutarea și nimicirea evreilor în România și în Transnistria în 1940–1944*, Chișinău, Editura Cartier, 2010, apud „Magazin istoric”, august 2010, p. 59–63.

⁹⁰ Despre relațiile dintre vămeni și evrei vezi: Ion Cernat, Elena Lazarovici, *600 de ani de istorie ai satului Vama*, Ediția a II-a, Iași, Editura Pim, 2009; Ion Cernat, *Raporturi social-economice între români și evrei în Vama la sfârșitul secolului al XIX-lea până la al Doilea Război Mondial*, manuscris în posesia autorului.

Les juifs de Vama*

(Résumé)

L'article repose sur l'idée qu'une communauté qui était petite, pareille à celle de Vama – dans le département de Suceava – renferme les attributs de toute la communauté juive de la Bucovine, et du pays tout entier. En s'appuyant sur des documents d'époque et sur des témoignages directs, l'auteur définit le rôle et l'importance de la communauté juive dans le développement socio-économique et démographique de la localité de Vama, la collaboration et la cohabitation des Juifs avec la population autochtone, mais aussi les divergences, les effets néfastes (pour cette collaboration) des autorités et d'une partie de la société roumaine, qui attribuait aux Juifs les causes de leurs échecs et du ralentissement dans le développement économique et social de la province.

Il est vrai que l'antisémitisme n'est pas né en Roumanie mais il s'est développé aussi sur le territoire roumain, en s'orientant vers une idéologie qui visait, au large concours des organes de l'Etat, à exclure les Juifs de la vie socio-économique. L'auteur de l'article présente la situation de la communauté juive de Vama pendant la Seconde Guerre Mondiale, communauté qui a subi des mesures discriminatoires, la dépossession de propriétés, la déportation en Transnistrie, où beaucoup d'entre eux sont morts à cause de l'épuisement, des maladies, de la faim ou des mauvais traitements.

Une partie importante de l'étude est dédiée à l'analyse de la situation des Juifs de Vama à partir de la fin de la Seconde Guerre Mondiale jusqu'à présent, comme créateurs d'une spiritualité originale de cette contrée du Nord de la Moldavie, jadis partie intégrante de l'Europe Centrale et de l'Empire Autrichien.

---

* Traducere de Marcel Ungurean.

Profesorul Ion Cernat – 70

Născut în Filipenii Bacăului, la 9 martie 1942, a urmat cursurile elementare și liceul la Bacău, iar mai târziu Facultatea de Istorie-Filosofie, Secția Istorie – Limba și literatură română de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, pe care a absolvit-o în anul 1965.

După 2 ani de învățământ în județul Bacău, în anul 1967 a venit, împreună cu soția sa Cornelia, de asemenea profesoară, la Liceul de cultură generală din Vama bucovineană. Aici și-a ridicat cu eforturi sporite o casă și au doi copii, Virgil și Teodora, licențiați, și pe poznașul nepoțel Sergiu, actualmente elev în clasa a IV-a. A urcat împotriva cursului apelor la Vama. Această pitorească depresiune intramontană a devenit ogor de muncă pilduitoare. Aici, profesorul Ion Cernat s-a consacrat școlii, cinstea și modestia fiind pietrele unghiulare ale întregii existențe. Deși are cu ce se mândri, nu s-a bătut niciodată cu cărămidă în piept că a făcut cutare sau cutare ispravă; s-a mărginit să-și vadă, zilnic, de obligațiile profesionale față de școală și elevi. În același mod s-a comportat ca director, timp de 10 ani, și ca inspector școlar de specialitate, 8 ani. În preajma ieșirii la pensie (2004), după ce a studiat multă bibliografie, pentru a fi bine documentat, a început să scrie monografii și cărți. Nu a întrerupt colaborarea fructuoasă cu ziare și reviste din Suceava, Iași, Rădăuți, București etc. A scris monografiile localităților Vama (două ediții), Mitocu Dragomirnei, Dorna Candrenilor, Lunca – Filipeni (jud. Bacău). Aceste monografii însumează peste 3000 de pagini. Nu greșesc afirmând că este un adevărat campion în domeniul monografiilor. Cu migală și pricepere alcătuiește adevărate istorii ale oamenilor și locurilor, ale Bucovinei și țării întregi. Aceste monografii reprezintă adevărate studii științifice ample, având ca teme istoria, geografia, economia, învățământul și cultura, personalități etc. Aceasta a fost posibil datorită cercetărilor diferitelor documente existente la filialele Arhivelor Naționale de la Suceava, Iași, Bacău. Au mai fost consultate arhivele unor primării, școli, biserici, biblioteci, informații orale de la oameni de diferite vârste. Merită amintite și alte lucrări elaborate de profesorul Ion Cernat. Mă refer la remarcabila carte intitulată: „Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate” (2004). Se continuă cu „Momente din istoria României orientale” (2003). Cea mai recentă carte, apărută în 2011, poartă titlul „Nedumeriri postdecembriște”. Autorul, în „Cuvânt înainte”, mărturisește: „...M-am trezit notând niște constatări, despre fapte și întâmplări, despre oameni și evenimente, având însușirea, dovedită ulterior, de a interesa și pe alții, după ce conducerea ziarului „Crai nou” din Suceava mi-a oferit generos spațiu, ori de câte ori am trimis spre publicare observațiile și părerile mele”. În altă parte afirmă: „Să nu-mi fie luate în nume de rău nici expunerea, nici interpretarea evenimentelor, pentru că aşa se vede politica dintr-un sat, chiar dacă acel sat este Vama din județul Suceava”. Este cunoscut și apreciat de cititorii ziarului „Crai nou” în care a publicat peste 220 de materiale ca „puncte de vedere”, veritabile analize social-politice, unele adevărate pamflete. Dumnealui aparține patrimoniului vămean pentru ce a scris și scrie pentru vămeni. Profesorul univ. dr. Ion Ciupercă de la Universitatea ieșeană subliniază: „Pofesorul Ion Cernat

este atent la oamenii locului și mai ales la cei care se înalță prin cultură și răbdare, prin știință de carte". Universitarul sucevean prof. univ. dr. Mihai Iacobescu notează: „Scrisă cu multă grijă pentru adevărul istoric, folosind un stil elevat, adecvat, îmbinând judicios elementele de istorie generală cu cele precumpăritoare de factură locală, realizează o monografie bine structurată și bogată în informații diverse, multe dintre ele inedite, ținând treze atenția și interesul cititorului, fie el specialist într-un anumit domeniu sau simplu doritor să afle tot ce are mai reprezentativ această străveche și frumoasă aşezare de pe plaiul sucevean” (e vorba de Vama). Studenții și profesorii care alcătuiesc lucrări de diplomă sau lucrări pentru gradul I în învățământ folosesc scrierile domnului profesor Ion Cernat, iar unele se folosesc la studiul istoriei locale. A citit foarte mult, încă de pe vremea copilăriei. În tinerete a cochetat cu creația, publicând câteva poezii în culegerea „Sunt atâtea zboruri”, apărută la Iași. Pasiunile mai importante sunt: săhul, pescuitul și fotbalul, iar cititul rămâne pe primul plan. Posedă o bogată bibliotecă personală datorită unor sacrificii pecuniare. Ca o recunoaștere a meritelor acestui profesor de excepție, în iunie 2006, Consiliul Local al comunei Vama a hotărât să-i acorde titlul de cetățean de onoare al comunei pentru perseverență, responsabilitate și abnegație, fiind stimat de foștii săi elevi și de părintii lor. Mă străduiesc să consemnez aceste sumare însemnări despre un OM adevărat la împlinirea celor şapte decenii de viață. Fiecare om își are propriul său eu și propriul său destin, fiecare viață își are propriul său roman, al cărui conținut este complicat și complex. Desigur, domnul profesor Ion Cernat nu se va opri la aceste scrieri. Incontestabil vor urma și alte cărți, revizuiri de monografii, colaborări cu presa. Nu-mi rămâne decât să-i doresc viață lungă în sănătate, „La mulți ani!” cu multe bucurii alături de cei dragi.